

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Факультет соціології
Кафедра галузевої соціології**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«СТАВЛЕННЯ СТУДЕНТСТВА ДО ЩАСТЯ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ»

Спеціальність: 054 «Соціологія»
Освітня програма: «Соціологія»
Освітній ступінь: магістр
Кваліфікація: магістр соціології

Виконавець:

Логвінова Тетяна Віталіївна,
студентка магістратури

Науковий керівник:

Вілкова Олена Юріївна,
кандидат соціологічних наук, доцент

магістерська робота допущена до захисту
рішенням кафедри галузевої соціології

Протокол № _____ від « _____ » _____ 2020р.

Зав. кафедри _____

Київ 2020

Ресстрація

номер

дата

підпис лаборанта кафедри**Рекомендовано
до захисту**

підпис наукового
керівника

ініціали, прізвище наукового керівника**Результат захисту**

оцінка

дата захисту**Голова ЕК**

підпис

ініціали, прізвище**Члени ЕК**

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище**Секретар ЕК**

підпис

ініціали, прізвище

АНОТАЦІЯ

Ставлення студентства до щастя у сучасному українському суспільстві

У дипломній роботі проаналізовано міждисциплінарні підходи до вивчення щастя та теоретичні підходи до визначення поняття «щастя» у сучасному суспільстві. Представлено можливості застосування онлайн опитування у дослідженні щастя студентської молоді. Викладено основні результати пілотажного дослідження уявлень про щастя студентської молоді КНУ імені Тараса Шевченка. Окрему увагу також приділено специфіці дослідження даної вікової групи у соціології. Результати аналізу даних, отриманих в межах польового дослідження, дозволили відокремити основні аспекти, на яких базується щастя студентської молоді.

Ключові слова: студентська молодь, щастя, ціннісні орієнтації, фаліцитарність

ABSTRACT

The students' attitude to happiness in the modern Ukrainian society

Master thesis represents the possibilities of using an online survey in the study of student happiness. Interdisciplinary approaches to the study of happiness and theoretical approaches to the definition of "happiness" in modern society are analyzed. The main results of a pilot study of the ideas about the happiness of student youth in Kyiv National Taras Shevchenko University are presented. Special attention is also paid to the specifics of this age group study in sociology. The results of the analysis of the data obtained from the survey allowed to indicate the main aspects on which the happiness of student youth is based.

Key words: student youth, happiness, value orientation, falicity

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. Соціологічний аналіз «щастя».....	9
1.1. Міждисциплінарні підходи до вивчення «щастя».....	9
1.2. Теоретичні соціологічні засади визначення «щастя».....	14
1.3. Щастя як предмет емпіричного дослідження.....	21
Висновки до РОЗДІЛУ 1.....	32
РОЗДІЛ 2. Чинники щастя в розумінні студентської молоді.....	33
2.1. Студентська молодь як специфічна соціально-демографічна група.....	33
2.2. Цінності, життєві орієнтири та пріоритети сучасного студентства.....	40
2.3. Визначення складових щастя у розумінні сучасної молоді.....	45
Висновки до РОЗДІЛУ 2.....	53
РОЗДІЛ 3. Дослідження чинників та ознак, які студенти вкладають в тлумачення «щастя».....	54
3.1. Особливості дослідження «щастя» студентської молоді.....	54
3.2. Характеристика щастя студентською молоддю на основі результатів пілотного дослідження.....	57
Висновки до РОЗДІЛУ 3.....	62
ВИСНОВКИ.....	64
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	68
ДОДАТКИ.....	73

ВСТУП

Актуальність теми. Актуальність теми дослідження в тому, що через соціологічне вивчення «щастя» можна віднайти шляхи і стратегії вдосконалення державних політик, зменшити рівень напруги та конфліктності в сучасному світі. Чим вище ступінь розвитку людської культури, тим більше значення надається феліцитарності, стану щастя (від феліцита - щастя). Особливої актуальності дана проблематика набуває в переломні періоди соціальних криз, реформ соціуму. Сьогодні в умовах кардинальних змін українського суспільства часом інтерес до проблеми щастя в Україні зростає, так як багатьох хвилює проблема вибору особистістю своїх соціальних орієнтирів. Тим більше що саме щастя, його адекватне розуміння задає оптимальний вектор всієї життєдіяльності особистості, соціальних груп, суспільства.

В сучасній масовій свідомості, поза сумнівом, відбулася переоцінка тих ціннісних компонентів, які раніше входили в поняття «щастя». Якщо за радянських часів уявлення про особисте щастя було прямо пов'язане з реалізацією суспільних ідеалів служіння суспільству, то сучасна людина схильна оцінювати стан щастя, спираючись на критерії економічного характеру, індивідуальної задоволеності життям. У сучасній свідомості міцно утвердилася думка, що щастя в якійсь мірі є товаром і має свою вартість.

Досягнення щастя завжди хвилювало розуми людства. В силу ємності і натхнення, цій проблемі приділяли і приділяють увагу всі соціогуманітарні науки - релігія, філософія, етика, соціальна психологія, філологія, педагогіка, соціальна робота, соціальна антропологія і багато інших дисциплін. В їх трактуваннях щастя ув'язується зі здоровим глуздом і метою життя. Розгляд щастя як стану особистості традиційно розглядалися в соціально-психологічних роботах В. Зацепіна, М.Каретко.

Погляди на щастя починали розвиватися в теоріях інстинктивізму суб'єктивного напрямку позитивізму (В. Вундт, Г. Лебон, У. Мак-Дугалл, П. Лавров, М. Михайловський, Г. Спенсер), а потім - у рамках формування соціології емоцій. Дана галузь соціології спирається на класичні роботи соціологів першої половини ХХ століття (М. Вебера, Е. Дюркгейма, Г. Зіммеля, Т. Парсонса, П. Сорокіна), які в ході аналізу соціальних відносин фіксували і розглядали різноманітні, в тому числі і феліцитарні емоції. У них порушувалися проблеми впливу емоційного стану особистості, соціальної групи, натовпу, значною спільністю на характер соціальних процесів у соціумі, ціннісно-нормативні і об'єктивні чинники і характеристики афективних станів людини, їх місце в процесі формування згуртованості, солідарності соціуму. Сьогодні західні дослідники (М. Аргайл, І. Бонівелл, Е. Діннер) активно займаються вивченням емоційного стану людини в цілому. Останнім часом вивченням щастя з позицій неопозитивізму займаються І. Бонівелл, М. Селігман, В. Татаркевич.

В межах української соціології особистості розглядалася роль цінностей, стереотипів, установок на характер взаємодії людини з соціальним середовищем як чинники його щастя. У радянський період часу щастя вивчалось переважно з точки зору блага для товариства. Пізніше набули поширення дослідження особистісного щастя. При цьому особлива увага приділялася кореляції щастя з різними параметрами, такими як задоволеність життям, культурні особливості. Є. П. Немировський, наприклад, вважав, що головною умовою набуття людського щастя є наявність мети в житті людини. Проблеми співвідношення щастя зі стражданням, самотністю, страхом розглядалися такими дослідниками як Р.М. Айдинян, М.Б. Беркінблїт, Є.П. Ільїн, А.В. Петровський. Щастя як вище благо розкривали М.В. Бахтін, О.Е. Кошелева, Г.В. Акопов, І.В. Сидоренко, В.Тихоплав, Т.Тихоплав, С.М. Товста, М.М. Чепурний пов'язували поняття щастя з культурою соціуму. Проте слід констатувати

мозаїчний і фрагментарний характер публікацій з даної проблеми. Актуальність при дефіциті соціологічних публікацій про щастя пояснює вибір теми, формулювання об'єкта, предмета, постановку мети і задач роботи

Наукова проблема полягає в тому, що наукове соціологічне вивчення ставлення студентства до щастя розширить пізнавальні можливості сучасної соціології, оскільки розуміння чинників, які роблять щасливою молодь дає змогу вдосконалювати державну політику, знижувати рівень напруги в суспільстві. Наразі бракує вітчизняних соціологічних досліджень з цієї проблематики.

Об'єкт: щастя як соціальний феномен.

Предмет: складові щастя в уявленні українських студентів.

Мета: виявлення ставлення студентської молоді до щастя в сучасному українському суспільстві.

Згідно з метою дипломної роботи висувуються такі дослідницькі завдання:

- Проаналізувати міждисциплінарні підходи до вивчення «щастя»;
- Визначити теоретичні соціологічні засади визначення «щастя»;
- Розглянути щастя як предмет емпіричного дослідження;
- Дослідити цінності, життєві орієнтири та пріоритети сучасного студентства;
- Визначити складові щастя у розумінні сучасної молоді.

Методи дослідження:

Теоретичні методи – комплексний аналіз першоджерел, індукція, агрегація та синтез отриманої інформації із метою цілісного опису категорії «щастя».

Емпіричний метод – аналіз даних інтернет-опитування студентів КНУ імені Тараса Шевченка із метою визначення ставлення до щастя.

Аналіз даних передбачатиме використання статистичних методів аналізу даних, побудову одновимірних, двовимірних розподілів, а також аналізу зв'язків між змінними за допомогою програми SPSS.

Структура роботи: кваліфікаційна робота складається з 3 розділів: у перших двох розділах висвітлюються теоретичні засади вивчення щастя та ставлення до нього. Останній розділ містить у собі емпіричний аналіз результатів пілотного дослідження.

Отримані в результаті дипломної роботи дані точніше висвітлять чинники та механізми формування та функціонування ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді та їхній вплив на ставлення до щастя. Аналіз студентства допоможе виявити ціннісну ієрархію українського суспільства та розглянути зміст категорії «щастя» для цієї вікової групи.

РОЗДІЛ 1. СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ «ЩАСТЯ»

1.1. Міждисциплінарні підходи до вивчення «щастя»

Категорію щастя традиційно досліджують філософія, етика і психологія. Однак і в соціологічній науці все частіше проводяться різного роду дослідження емоційного настрою людей, вивчається їх розуміння щастя як інтегральної характеристики способу життя сучасників. У зв'язку з цим назріла необхідність звернутися до тих сторін даного феномена, які при всьому своєму філософському звучанні - безпосередньо зачіпають категоріальний апарат соціології і можуть бути осмислені через її основні поняття.

Згідно з філософського енциклопедичного словника, щастя - категорія, досліджувана в усіх періодах розвитку філософської науки і дуже приваблива для мислителів. Визначається щастя як «суб'єктивно пережитий стан єдності сутності та існування особистості, що відтворюється в індивідуальній системі відліку як аксіологічно-емоційний позитивний максимум» [Грицанов, 2003: с. 1012]. Як вказується в книзі, складеної А. Можейко, щастя вивчалось як у класичній філософії - в його етичному аспекті, так і в сучасній, через психологічне і екзистенціальне спрямування. Відзначений тут же і внесок соціолога Т. Парсонса в вивчення стану щастя, яке розуміється останнім як дихотомія співвідношення «досягнутого» (орієнтація на загальнозначущі соціальні характеристики, що забезпечує ідентичність суб'єкта з певним соціальним статусом) і «зумовленого» (творює в результаті орієнтації на іманентно особистісні характеристики) [Грицанов, 2003: с. 1013]. Виходячи зі сказаного, виділю визначальну, на мій погляд, складову щастя - його найбільший соціальний характер, і це не дивлячись на те, що переживається воно суто індивідуально.

Етика як галузь філософського знання ставить щастя в ряду таких етичних категорій як добро і зло; сором, совість і борг; істина, добро і краса, вводячи його в рамки моральності. Так, визначаючи цінність як «справа рук людських», [Гуревич, 2006: с. 97] відомий філософ і культуролог П.С. Гуревич стверджує ціннісний характер етичних категорій, типологізуючи їх на особистісні та надособистісні. До першого типу цінностей автор відносить «матеріальні блага, фізичні і фізіологічні стани індивіда, його інтелектуальні, професійні, естетичні, творчі, престижні якості і властивості. До другого - сімейні, національно-етнічні, релігійні, моральні, творчі, трактуючи наявність цих характеристик як «знак якості людини». Гуревич, зокрема, пише: «надособистісна цінність - це те єдине з тобою, що більше тебе» [Гуревич, 2006: с. 100].

Таким чином, це означає, що звично оцінювані «здоровим глуздом» матеріальні цінності як цінності надмірно «приземлені», чи не аморальні, включаючи цінність здоров'я, насправді мають явне моральне начало. Отже, почуття глибокого задоволення, що випробовується при отриманні того чи іншого матеріального об'єкта, не найбільш точним чином трактується як якась меркантильність, як категорія суто матеріалістична, яка «приземлює» духовну особистість.

Про те ж свідчить і наявність тісного зв'язку між духовним і матеріальним життям суспільства, об'єднаних в категорії «духовність». Тут цікаво спостереження, яке робить Гуревич, апелюючи до людей, які обожествляли природу, і стверджуючи, що саме християнству як найбільшій світовій релігії підпорядкований «диктат культурних стандартів» [Гуревич, 2006: с. 97].

Останні твердження наводять на думку про те, що стереотип в оцінці самого стану щастя як речі цілком духовної, не піднесеної, слід переосмислити. Тоді умовою досягнення щастя повинні бути, як мінімум, дві речі - наявність матеріального блага і задоволення духовного, що в

цілому корелює з відомою теорією ієрархії людських потреб американського філософа і соціального психолога А. Маслоу, який розділив потреби на дві категорії - первинні і вторинні. Маслоу вказав на «неможливість задоволення духовних потреб як потреб вищого рівня без задоволення матеріальних, які перебувають на нижчих щаблях ієрархії» [Маслоу, 2005: с. 97]. А це означає, що щастя має бути не тільки духовними, а й повинно мати речові характеристики, може бути «випробувано» органами почуттів індивіда.

Взагалі, згідно етичної науки, щастя як наукова категорія повторює поняття задоволення. Гедоністична етика (Давня Греція, Епікур) бачить життєву мету в досягненні задоволень, в тому числі і природних, в тому числі і не необхідних, які, з позицій мислителя, слід стримати за масштабом. При цьому, прагнучи до задоволення, людина інтуїтивно намагається уникнути страждань, що саме по собі нормально. Але саме духовні блага, з його точки зору, забезпечують душевне здоров'я [Гончарова, 2010: с. 210] В даному контексті ще одна ознака щастя - служити психічному благополуччю особистості.

Філософ і соціолог Г. Спенсер менш категоричний, ніж Епікур, заявляючи, що принцип задоволення діє не одномоментно, а досягається еволюційним шляхом, через спонукання до дії з метою досягнення вигідного людині стану. Не дивлячись на всю жорсткість концепції англійського соціолога («природного відбору», «виживання найсильнішого», «боротьби за існування») задоволення і прагнення до нього трактується їм як «фактор соціальної еволюції» [Кон, 1979: с. 40] Останнє означає, що відсутність відчуття щастя у індивіда може бути розцінено як результат нерозсудливої соціальної політики. Заслуговує на повагу те суспільство і той соціальний устрій, яке здатне надати хоча б мінімальний набір соціальних гарантій, давши людині почуття впевненості в завтрашньому дні, що ототожнюється з поняттям «щастя».

В цілому, як впливає зі сказаного, етичні принципи пов'язують щастя зі станом досягнення задоволення, яке має виражену суб'єктивну і об'єктивну основу. Вигода - так можна позначити цю основу. Причому, мається на увазі вигода як для окремого індивіда, так і для суспільства в цілому. З огляду на той факт, що досягти щасливого стану можливо тільки в результаті зусиль самої людини, яка реалізує свій творчий потенціал, «будь-яка соціальна діяльність, що сприяє цьому процесу, може бути оцінена як соціально значуща, включаючи і філантропічну, соціальну за самою своєю суттю» [Мухутдінова, 2011: с. 142].

Щастя потрібно розглядати і через призму виконуваних ним соціальних функцій. Їх перелік пропонують знову-таки етики. Так, А.В. Разін вказує: «прагнення до щастя - основне прагнення людини, яке засноване на чесності» [Разін, 2003: с. 124]. Ним щастя інтерпретується як сенс життя, класифікується за такими критеріями як 1) бажаний стан для людини, 2) нормотворчий початок людської діяльності, 3) щось, здатне екстероризувати (зовні передати) комплекс вищих моральних якостей індивіда. Отже, до числа соціальних функцій щастя можна віднести функції нормотворення і розкриття духовного (творчого) потенціалу особистості.

Ще одна складова поняття «щастя» полягає в тому, що воно нерозривно пов'язане з пануючою в суспільстві культурою, яка, в свою чергу, базується на цінностях. Залишивши «за дужками» власне філософські концепції щастя як культурної цінності (натуралістичні, трансцендентальні, марксистські) зупинимось на релятивістській інтерпретації щастя, висунутої соціологічною наукою (М. Вебер, П. Сорокін, А. Тойнбі). З точки зору представників культурного релятивізму, природа цінностей є відносною, але залежить від норм, які існують у суспільстві.

Так, Макс Вебер, характеризуючи різні типи соціальної дії, виділяє дію афективну як найменш осмислену, спрямоване на негайне задоволення

пристрасного бажання, а самі бажання, особливо матеріальної властивості, на його думку, «повинні бути обмежені - в цілях капіталістичного накопичення» [Вебер, 1990: с. 25].

Громадянам України ХХІ століття все більш властиво вибудовувати своє не так душевне, скільки матеріальне благополуччя, очевидно, в силу того, що Україна продовжує відставати від розвинених країн світу за рівнем і якістю життя населення. В умовах глобалізації стандарти західного світу отримали загальне поширення, і дотримання них стає соціальною нормою для все більш широких мас.

В цьому плані формування особистості, соціалізуюча природа щастя очевидна, і вона полягає в тому, що щастя, будучи приналежністю того чи іншого індивіда, помітно впливає на його оточення, повідомляє йому вектор руху в соціальному просторі. Прийнято вважати, що чуже щастя «заразливе», як, втім, і нещастя. Перебуваючи в соціальній взаємодії з людьми, тип яких не викликає сумнівів в їх приналежності до "щасливого шару», особистість відчуває позитивні емоції - за умови, що вона моральна, позбавлена почуттів егоїзму, заздрості, ревнощів.

У разі тривалих соціальних контактів з особами, що несуть протилежні інтенції, інтенції неблагополуччя, «невезіння», якоїсь соціальної та особистісної ущербності, індивід переповнюється негативними життєвими переживаннями, оцінками, думками, які нівелюють його позитивні сенси життя. Серед останніх - цінності сім'ї, любові, здоров'я, освіти, суспільнополітичного визнання, культурного розвитку, мистецької чи технічної творчості, спортивної боротьби, слідування заповідям релігії і т. д.

Таким чином, сказане дозволяє вивести визначення щастя з позицій соціологічної науки. Отже, щастя є комплексом індивідуальних і соціальних властивостей і якостей соціалізованої особистості, має одночасно суб'єктивну і об'єктивну основу. Суб'єктивний компонент щастя

виражається в його здатності служити психічному благополуччю особистості, коли під благом маються на увазі як духовні, так і матеріальні цінності, а також розкриття її духовного (творчого) потенціалу, в зв'язку з чим актуальним стає питання про соціалізуючу природу щастя. Об'єктивний компонент щастя включає в себе панівну в даному суспільстві культуру, існуючі в ньому соціально-культурні норми, в результаті дії яких щастя виявляється вигідним індивіду і стає однією з основних цілей державної соціальної політики.

В даному контексті щасливим можна назвати таку людину, яка знаходиться в соціумі, володіє в необхідному обсязі благами, які вироблені суспільством, здатна зрозуміти і об'єктивно оцінити ступінь власного благополуччя, поділитися його відчуттям з оточуючими і здійснювати активну соціальну діяльність по реалізації власного творчого потенціалу.

1.2. Теоретичні соціологічні засади визначення «щастя»

Соціальне уявлення про щастя значимо для кожної людини. Крім нав'язаних цілей і установок у всіх людей існує установка на щастя як на бажане майбутнє. Відповідно до свого розуміння щастя люди вибудовує все своє подальше життя.

Щастя є міждисциплінарним предметом дослідження багатьох гуманітарних наук, серед яких філософія, філологія, теорія комунікації та економіка, що свідчить про всеосяжний інтерес вчених до проблеми розуміння даного феномена. Значна частина робіт виконана в рамках соціології та соціальної психології Дж. Аргайлом, М. Селігманом, Д. Канеманом та іншими.

Найбільш відомим дослідником в області розуміння щастя є американський соціолог Дж. Аргайл. Аналізуючи дані опитувань на зазначену тему, він з'ясував, що під щастям люди мають на увазі або стан,

коли людина відчуває радість або інші позитивні емоції, або задоволеність життям. Досить часто розглядається і ще одна складова – «відсутність депресії, тривоги і інших негативних емоцій» [Аргайл, 2003: с. 257].

Часто щастя асоціюють з таким поняттям, як якість життя. Проблема вивчення якості життя зазвичай розглядається з точки зору забезпечення життєздатності суспільства і трактується як частина ідеалу майбутнього, до якого прагне людство. Якість життя як соціологічна категорія відображає ступінь задоволення духовних, інтелектуальних, культурних, естетичних та інших потреб населення. Не існує єдиної думки в питанні визначення даного поняття, проте, спираючись на роботи С.А. Айвазяна, А.С. Тодорова і І.В. Бестужева, можна виділити найбільш істотні його компоненти: характер духовних цінностей, норм поведінки і форм спілкування, зміст і творчість в робочій діяльності, вільний час, якість дозвілля, умов праці, побуту, послуг соціальних інститутів, фінансова стабільність, суб'єктивні відчуття захищеності, свободи, щастя і внутрішньої гармонії.

Одним з перших учених, які досліджували проблему якості життя в 70-і роки минулого століття, був американський економіст Дж. Гелбрейт. У його роботах концепція якості життя формується як антитеза принципам суспільства споживання, яке закликає до зростання заради зростання та задоволенню потреб як самоцілі. Відповідно до цієї концепції стверджується необхідність переходу до постіндустріального суспільства. Один з творців моделі постіндустріального суспільства Д. Белл акцентує увагу не на достатку товарів і їх зростаючого споживання, він закликає до «введення елементів організованого споживання, збагаченого наявністю духовних, соціальних і культурних благ» [Гелбрейт, 2004: с. 121].

У сучасній західній соціології склалося два основних напрямки в розумінні ролі якості життя в оновленні громадської системи - ліберальне і радикальне. Футурологи Д. Гейбор і О. Тоффлер як представники ліберального напрямку вважають, що нова якість життя є результатом такого

становлення суспільно-економічної формації, при якому не потрібно радикальної перебудови виробничих відносин, а передбачається природний процес трансформації існуючого суспільства через його самовдосконалення і реформи, які передбачають поступовий перехід від кількісного зростання матеріального виробництва до нової гармонії людських цінностей. Прихильники радикального спрямування, до яких відноситься американський вчений К. Меджіл, розглядають можливість досягнення нової якості життя «лише як результат соціальної революції» [Опаріна, 1979: с. 7].

Вчений І.В. Бестужев-Лада пропонує розглядати якість життя як соціологічну категорію, що виражає якість задоволення матеріальних і культурних потреб людей [Бестужев-Лада, 2003: с. 181].

Феномен щастя неможливо звести лише до задоволення потреб. Раніше для вимірювання рівня якості життя населення використовувався Індекс людського потенціалу. Цей індекс включав такі показники, як: очікувана тривалість життя, рівень грамотності населення, а також рівень життя, що розраховується через валовий національний дохід на душу населення в доларах США [Бушуєв, Голубєв, Коробейников, Селюков Ю, 2008: с. 96].

У 2006 р. Генеральною Асамблеєю ООН було запропоновано поряд з Індексом людського потенціалу оцінювати рівень щастя населення за допомогою розрахунку Індeksu щастя (The Happy Planet Index). Цей індекс заснований на трьох базових показниках: суб'єктивна задоволеність людей життям, очікувана тривалість життя і так званий «екологічний слід», що відображає ступінь впливу людей на навколишнє середовище. При розрахунку останнього показника враховуються розмір територій, необхідних для виробництва ресурсів, споживаних населенням, і зберігання відходів [Abdallah , Thompson, Michaelson, Marks, Steuer, 2009].

Вперше Індекс щастя був розрахований в 2006 році в 178 країнах світу. Друга спроба розрахунку індексу відбулася в 2009 р. за участю 143 країн. За результатами останніх даних, найбільш щасливими є жителі Коста-Ріки, Домініканської Республіки та Ямайки, а найменш щасливими Зімбабве, Танзанія і Ботсвана, що ще раз доводить: гроші не є основним показником щастя. [Abdallah , Thompson, Michaelson, Marks, Steuer, 2009].

Припущення американських дослідників Дж. Хорвітца і Р. Еммонса, що задоволеність життям помітно корелює з рівнем доходу населення, до певної міри справедливе. Але як тільки національний валовий продукт перевершує 8000 дол. на людину, ця залежність сходить нанівець, і подальше зростання добробуту вже не доставляє особливої радості. Ось чому багаті швейцарці (задоволеність життям в балах - 8,36; купівельна спроможність - 96%) відчують себе щасливіше бідних болгар (задоволеність життям в балах - 5,03; купівельна спроможність - 22%), але радіють життю ненабагато більша, ніж в ірландців (задоволеність життям в балах - 7,88; купівельна спроможність - 52%), італійці (задоволеність життям в балах - 7,3; купівельна спроможність - 77%) або норвежці (задоволеність життям в балах - 7,68; купівельна спроможність - 78%) [Diener, Horwitz, Emmons, 1995: p.272].

У розвинених країнах, де передбачені певні гарантії прожиткового мінімуму, великі заробітки не завжди пов'язані з підвищенням рівня життєвих сил і позитивного настрою. Для найменш забезпечених категорій населення США дохід помітно корелює з рівнем щастя, але як тільки людина вибирається з бідності, подальше збільшення доходів практично не впливає на їх життєрадісність. Навіть дуже багаті, чиї імена входять в список ста найзаможніших людей, за даними журналу Forbes, - володарі середнього доходу понад 125 млн дол., - радіють життю ненабагато більше середнього американця.

Вивчення проблеми розуміння щастя є вкрай складним через відсутність розроблених наукових теорій в цій області. Проте можна виділити ряд факторів, що детермінують стан щастя. Розглянемо найбільш значущі з них.

Першим і найбільш очевидним з таких факторів є позитивний емоційний настрій, фізіологічно викликаний нейротрансмітерами (дофамін, серотонін та ін.). На відчутті щастя позначається і благодійний вплив, який чиниться музикою, добровільною і бажаною працею, а також більшістю форм проведення дозвілля.

Незважаючи на здатність людини адаптуватися до позитивних і негативних життєвих переживань, звикання відбувається не завжди. На оцінку задоволеності життям впливає і домінуючий емоційний стан, оскільки він розглядається в якості безпосереднього індикатора суб'єктивного благополуччя. Оптимістичний погляд на світ також впливає на відчуття щастя.

У сучасній соціальній психології активно розробляється цілий напрям, названий позитивною психологією. Важлива думка про сприйняття щастя озвучена представником цього напрямку, американським соціальним психологом Мартіном Селігманом: «Людина відчуває себе щасливою посправжньому тільки в разі подолання труднощів, випробування власних сил, в результаті чого переживання щастя сприймається індивідом як винагорода». [Селігман, 2009: с. 254].

Вчений стверджує, що одним з найбільш надійних джерел щастя є добрі вчинки [Селігман, 2009: с. 255]. Це, зокрема, дозволяє говорити не тільки про особисту користь переживання стану щастя на індивідуальному психологічному і фізіологічному рівні (вироблення ендорфінів), але і про його соціальне користь.

Як згадувалося вище, оптимізм є однією з багатьох рис характеру, завдяки яким людина відчуває себе щасливою. Джордж Вейлант, професор

Гарвардського університету, багато років займався дослідженням таких властивостей особистості. Вчений називає їх зрілими способами захисту. У число цих властивостей входять альтруїзм, здатність не вимагати миттєвої відплати за добрі справи, турбота про майбутнє і почуття гумору. Люди, що не володіють такими якостями, на думку дослідника, «не дорослішають, зате у людей іншого типу з віком зрілі способи захисту проявляються в достатку» [Вейлант, 2001: с. 78].

Суспільство підтримує демонстрацію кращих рис людської особистості і інтеріоризує їх за допомогою громадських інститутів, традицій. За допомогою байок, афоризмів і дитячих казок відбувається трансляція уявлень про людські чесноти від покоління до покоління. Таким чином, соціумом закріплюється уявлення про те, що людина може бути щасливою, лише діючи згідно з нормами і правилами суспільства, в якому вона вихована.

Розуміння власної поведінки і їх оцінки іншими людьми, а також вміння розпізнавати чужі емоції і керувати власними називають соціальним інтелектом. Соціальний інтелект досліджувався такими вченими, як Е. Торндайк, Дж. Гілфорд, Г. Айзенк та інші.

У своїх дослідженнях Д. Гоулман, автор однієї з моделей соціального інтелекту, стверджує, що «життєвий успіх індивіда залежить не стільки від його коефіцієнта розумового розвитку (чий внесок оцінюється лише в 20%), скільки від коефіцієнта емоційного розвитку» [Гоулман, 2005: с. 75].

Володіючи досить високим рівнем соціального інтелекту, люди черпають позитивні емоції з навколишньої соціальної реальності, навчившись змінювати її на краще. Такі люди менше схильні до депресій і схильні оцінювати навколишню їх дійсність більш позитивно, що в свою чергу провокує добрі вчинки, прояв кращих рис характеру в допомозі іншим людям і турботі про близьких. У широкому сенсі саме це і дозволяє людству існувати, ґрунтуючись на системі термінальних цінностей.

Важливим психологічним фактором сприйняття себе як щасливої людини, на думку М. Селігмана, є задоволеність власним минулим. Позитивні почуття бувають пов'язані з минулим, сьогоднішнім і майбутнім. До останніх належать оптимізм, надія, впевненість в собі і віра. Зі справжнім пов'язані радість, захоплення, спокій, ентузіазм, збудження, задоволення і, найголовніше, любов до життя. Позитивні почуття, пов'язані з минулим, - задоволеність, відчуття виконаної обов'язку, гордість, спокій. Фізичне здоров'я, особливо стан серцево-судинної системи, за даними вченого, «набагато краще у людей, здатних прощати, ніж у тих, хто цього не вміє.

Сорок років тому середній вік людей, які вперше зіткнулися з депресією, становив 29,5 років, тоді як сьогодні це 14,5 років. Під час депресії людина настільки поглинена своїми негативними переживаннями, що часто не знаходить сил і можливості подивитися на ситуацію з іншого боку і перестати страждати. На відміну від постійної оглядки на свої почуття, духовне задоволення пропонує людині свободу від емоцій, від свідомості і повну захопленість діяльністю. Йдеться в першу чергу про роботу, яка приносить задоволення. Психологи виділяють три типи бачення цієї діяльності: робота заради грошей, робота заради кар'єри і робота-покликання. Робота за покликанням полягає у віддачі себе тієї чи іншій справі цілком, тому що люди, що знайшли головний сенс свого життя в роботі, відчують, що займаються своєю діяльністю заради чогось більш значущого, ніж власна вигода.

Це важливе відкриття зробила група вчених на чолі з Е. Резескі - викладачем бізнесу в Нью-Йоркському університеті. Дослідники опитали 28 чоловік, які займаються прибиранням в лікарнях. З'ясувалося, що працювали за покликанням і знаходили в прибиранні вищий сенс. Вони вважали, що активно беруть участь в лікуванні пацієнтів, намагалися працювати якомога ефективніше, передбачати вимоги лікарів та медсестер,

даючи їм можливість більше часу приділити хворим. Крім того, ці люди добровільно брали на себе додаткові функції і обов'язки.

Розуміння щастя тісно пов'язане з усвідомленням сенсу життя і так званими сенсо-життєвими орієнтаціями. Дана теорія заснована на виявленні психологом Віктором Франклом того, що все більше людей скаржиться на безглуздість життя і «внутрішню порожнечу». Він назвав цей стан «екзистенціональним вакуумом». Згідно В. Франкла, людина впадає в цей стан в разі втрати цінностей, які забезпечують їй вибір того, що треба робити. У контексті свого підходу до психотерапії (логотерапії) Франкл протиставляв набуття сенсу почуттєвого задоволення. Він виступав проти вчення З. Фрейда про домінуючу роль принципу задоволення в психічному житті людини, вважаючи, що задоволення не мета, а наслідок задоволення наших бажань. Згідно з його точки зору: «Людина насправді прагне не до щастя-задоволення, а до сенсу і сенс розглядається нею як підстава справжнього щастя» [Шевандрін, 1998: с. 256].

1.3. Щастя як предмет емпіричного дослідження

Звертаючись до праць економістів і соціологів України, а також зарубіжних країн можна виявити досить стійку в останні роки тенденцію переміщення акцентів у формуванні національних стратегій соціально-економічного розвитку. Послідовність цих змін є ланцюжком трансформацій базових стратегічних орієнтирів: «валовий національний продукт» - «якість життя населення» - «соціальне щастя».

Перший перехід, прийнято вважати, стався в 1969 р, коли міністерство охорони здоров'я, освіти і соціального забезпечення США опублікувало результати дослідницького проекту під назвою «На шляху до соціальної звітності». Дослідження охопило сім основних соціальних проблем суспільства: здоров'я; соціальну рухливість; навколишнє

середовище; дохід і бідність; громадський порядок і безпеку; освіту, науку і мистецтво; навчання і відчуження населення. Це була перша спроба розглянути на державному рівні статистичні дані, за допомогою яких можна вимірювати соціальні зміни, викликані програмами уряду, оцінювати стан нації або окремого регіону.

Основним результатом виконаних досліджень стало встановлення тенденцій зміни в США ситуації по семи вищевказаних соціальних проблемам. Ця інформація використовується як основа для оцінки ефективності реалізованих програм і розробки політики, що забезпечує розвиток суспільства. По суті справи, критерій «валовий національний продукт» доповнюється критерієм «якість життя населення» - інтегральним соціальним показником, що характеризує рівень життя населення даного соціуму.

Слід звернути увагу на те, що чітко і досить точно кількісно визначається критерій ВВП доповнюється набагато більш розмитим і не завжди чітко ідентифікованим комплексним критерієм «якість життя», при вимірюванні якого по ряду показників не можна не враховувати суттєву суб'єктивність його сприйняття населенням, а отже, і оцінок. Тобто від визначеності за цільовими критеріями ми переходимо не тільки до зростання їх невизначеності, а й критеріальних характеристик «неясності», пов'язаної з неточним описом і поганим визначенням самих критеріїв.

Проте, моніторинг і дослідження за цими напрямками дають важливі для прийняття управлінських рішень дані про тенденції зміни соціальної ситуації в даному об'єкті управління і дозволяють проводити оцінку реалізованих соціально-економічних програм, формувати обґрунтовану політику розвитку суспільства.

На рубежі XX і XXI століть все чіткіше проглядається наступний крок на шляху вирішення завдань управління розвитком соціально-економічних систем: вводиться поняття «національне щастя». В деякій мірі для багатьох,

ймовірно, несподіваним виявилось те, що піонером у розвитку цього напрямку стало невелике азіатське королівство Бутан. Саме там зроблена перша спроба розкрити секрет благополуччя. Для цього в королівстві Бутан поняття «валовий національний продукт» замінено іншим індикатором - «валове національне щастя». Це не тільки теоретична, але і практична соціальна інновація, природно, викликала великий інтерес з боку відомих дослідників-соціологів і аналітичних центрів усього світу.

Щастя громадян - центр стратегії розвитку. Ми бачимо, що складна категорія «якість життя населення» замінена на ще більш складну для ідентифікації та менш зрозумілу по критерійному визначенню поняття «національне щастя». Однак, незважаючи на труднощі у вимірі і класифікації, концепція соціального розвитку включає в себе безліч факторів: від захисту природних ресурсів до пропаганди національної культури і забезпечення демократичного правління. Саме це і було покликано закласти основу щастя громадян королівства.

На думку директора GPI Atlantic, канадської некомерційної організації, що вивчає якість життя, Рона Коулмана: «Бутан - дуже рідкісний, можливо, єдиний в світі, приклад країни, яка поставила щастя в центр стратегії свого розвитку. Вони жертвують найближчою вигодою заради довгострокового соціального здоров'я» [Diener, Horwitz, Emmons, 1995: p.271]

Карен Мазуркевич в своїй статті «Багаті щастям» пише: «Бутан не єдиний ставить під сумнів осмисленість оцінки матеріального добробуту без урахування більш всеосяжного почуття звершення. У минулому році World Values Survey, організація соціологів із різних країн, опублікувала доповідь, де державам були присвоєні рейтинги щастя. Дослідження, в якому аналізується вплив цінностей і вірувань на політичне та громадське життя через серію запитань, приходять, знову ж таки, до несподіваного висновку, що найщасливішою країною світу є Нігерія - можливо, через те,

що її жителі схильні описувати свої емоційні злети в найвищому ступені. У цьому ж рейтингу США зайняли 16-е місце». [Diener, Horwitz, Emmons, 1995: p.272]

В якості основних факторів, що визначають «щастя нації», або, як пише К. Мазуркевич, «стовпів щастя» в королівстві Бутан, розглядаються: сталий економічний розвиток, охорона навколишнього середовища, пропаганда національної культури і хороше правління. Ці фактори створюють умови, «в яких кожна людина зможе добитися щастя, маючи можливість досягти успіху». Бутанська модель дозволяє виміряти якість життя, щастя людей в балансі між матеріальним і духовним. [Diener, Horwitz, Emmons, 1995: p.271]

З 1985 року середня тривалість життя громадян королівства Бутан збільшилася з 48 до 66 років, дитяча смертність знизилася з 142 смертей на тисячу до 61. Рівень грамотності серед населення зріс з 23% до 54%. Крім того, кількість установ охорони здоров'я зросла з 65 до 155. При цьому економічні показники також покращилися: ВВП зріс приблизно на 45%, з 445 млн. доларів в 1999 році до 645 млн. Доларів в 2011. [Diener, Horwitz, Emmons, 1995: p.271]

Таким чином, здавалося б, ефемерне поняття «соціальне щастя», поставлене в якості фундаментального орієнтиру розвитку держави, забезпечило країні зростання багатьох найважливіших соціально-економічних показників. При цьому, завдання розвитку вирішується як би навпаки: не від зростання матеріального добробуту, а до духовного зростання особистості, а від створення умов для розвитку особистості до розвитку духовного капіталу країни і далі до зростання матеріального добробуту.

По суті справи, саме в цьому полягає соціальний феномен королівства Бутан. Що корисного може отримати для себе Україна з цього прикладу? Королівство Бутан - це 828 тис. чоловік, за чисельністю населення з

Україною незрівнянно. Однак, в цій ситуації важливі не стільки кількісні показники, скільки принципи і підходи до вирішення актуальної задачі управління розвитком країни.

Завдання зробити основну масу українців щасливими людьми, здавалося б, завдання непосильне, утопічне. У найближчій перспективі - це так. Але все це не аргумент, який виправдовує відмову від постановки такого завдання в стратегічному плані.

Питання і проблеми в тому, які критерії, цільові орієнтири при цьому необхідно використовувати, як проводити їх вимір і оцінювати міру просування до бажаного результату. Зрозуміло, що існуючі в даний час базові статистичні показники соціально-економічного розвитку України недостатні, а, не маючи необхідного пакета статистичних даних і цільових критеріїв, ефективне управління процесами розвитку країни неможливо, ні на державному, ні на регіональному або муніципальному рівні.

У чому і як вимірюється щастя людини? Ці питання, звичайно ж, є предметом соціологічних і психологічних досліджень. Напевно, можна говорити про те, що абсолютне щастя кожного і всіх одночасно - об'єктивно неможливе. Як, наприклад, в цьому відношенні розглядати здоров'я, любов і так далі?

Однак завдання полягає не в тому, щоб кожного і всіх зробити абсолютно щасливими людьми, причому, відразу. Завдання полягає в тому, щоб створити умови, в яких принципово можлива реалізація потенціалу та інтересів людини, як матеріальних, так і духовних. Але акцент слід перемістити на духовну складову, так як саме вона, в кінцевому рахунку, і зумовлює матеріальні потреби і самовідчуття щастя. Прикладів тому достатньо в приказках, нехай і перебільшених, але все-таки.

У січні 2016 р. в європейській пресі був опублікований щорічний випуск World Database of Happiness (Всесвітній Індекс Щастя). «Всесвітній індекс щастя» і методика його визначення були розроблені голландським

професором Рутом Вінховеном з Роттердамського університету Ерае-Муса на підставі досліджень протягом декількох років. За результатами опитувань близько 100 тисяч осіб різних груп населення в 90 різних країнах дослідники намагалися дізнатися сукупну громадську думку з багатьох важливих життєвих питань, визначальною самосвідомістю людиною особистого щастя [Abdallah , Thompson, Michaelson, Marks, Steuer, 2009].

Використана Р. Вінховеном методика вимірювання і розрахунку індексу побудована на основі прямого опитування і оцінки за десятибальною шкалою рівня власного відчуття щастя різними групами населення досліджуваних країн.

Результати дослідження цікаві перш за все тим, що вносять новизну в наше стале уявлення про те, наскільки можуть бути щасливі народи тих чи інших країн. Наприклад: 74% опитаних мальтійських громадян сказали, що вони щасливі, і це перше місце в світі. Далі слідують жителі Данії, Швейцарії, Колумбії (73%), Ісландії (72%), Ірландії і Нідерландів (71%). Завершують світову десятку найщасливіших країн Швеція (69%), Канада (69%), Фінляндія (69%) і Гана (69%) [Diener, Horwitz, Emmons, 1995: p.271].

Для повноти картини подамо ще ряд лідируючих за цим індексом країн: Люксембург (68%), Норвегія, США, Гватемала (67%), Австралія, Мексика, Нова Зеландія (66%), Бельгія (65%), Німеччина, Англія (64 %), Австрія (62%), Італія (61%), Уругвай (59%), Японія (55%) [Diener, Horwitz, Emmons, 1995: p.271].

Україна в цьому списку також присутня, і тільки 28% жителів України вважають себе щасливими. Для порівняння: в Узбекистані 55% жителів вважають себе щасливими. В інших країнах, колишніх республіках СРСР картина наступна: Естонія (44%), Азербайджан (41%), Латвія і Литва (40%), Білорусь (36%), Грузія (31%), Молдова (27%). Останнє місце в цьому списку займає Танзанія - 20% громадян вважають себе щасливими [Diener, Horwitz, Emmons, 1995: p.271].

Зіставляючи ці дані зі світовим рейтингом за Індексом Розвитку Людського Потенціалу (ІРЛП), можна зробити очевидний висновок «не в грошах щастя». Не тільки матеріальне благополуччя робить людей щасливими.

Р. Акофф і Ф. Емері в своїй монографії «Про цілеспрямовані системи» пишуть: «Люди і деякі соціальні системи, частиною яких є люди, відрізняє те, що вони можуть прагнути до результатів і станів, досягнення яких, як їм добре відомо, неможливо. Справа в тому, що саме просування до цих недосяжних станів приносить їм задоволення. Таке просування називається прогресом, а кінцевий стан - ідеалом».

Таким чином, система і людина прагнуть до деякого бажаного для них стану, але чи є цей стан дійсно бажаним, вони усвідомлюють тільки в момент або після його досягнення [Акофф, Емері, 1974: с.227].

У своїй монографії Р. Акофф і Ф. Емері зазначають, що «без всемогутності не можна досягти ніякого ідеалу, а з ним немає нічого неможливого». Однак критерія «всемогутності» для прагнучих до ідеалу систем настільки складна і багатогранна, що її пряме вивчення не представляється можливим. У цій ситуації можна провести декомпозицію поняття «всемогутність», розділивши її на складові. Як компоненти можна використовувати стародавні ідеали «правда», «добро», «краса» і «достаток». Для оцінки ступеня досягнення цих ідеалів можна використовувати відповідну шкалу вимірювання, а самі поняття розглядати як параметри стану об'єкта управління: людини або держави, наприклад [Акофф, Емері, 1974: с.227].

Суть кожного з перерахованих понять можна трактувати наступним чином.

1. Достаток - для розвитку і просування до ідеалу системи необхідні ресурси. Наявність цих ресурсів є необхідною умовою наближення до ідеального стану всемогутності.

2. Правда - стан знання, який дозволяє на основі розуміння істин і закономірностей зміни систем і їх елементів визначати необхідні ресурси і раціонально їх використовувати. Відсутність необхідних знань не дає просування до ідеалу «всемогутність» навіть при наявності необхідних ресурсів, їх внутрішньому достатку (Україна, Японія).

3. Добро - можливість системи успішного просування до ідеалів або бажаного стану можливо тільки при відсутності конфлікту між продукуваними нею результатами і результатами, що продукуються іншими системами.

4. Краса - прагнення до гармонії, яке об'єднує духовні і матеріальні ресурси системи і направляє ці ресурси на просування до ідеалу, об'єднуючи зусилля елементів об'єкта уплінення, не створюючи при цьому станів конфлікту інтересів. [Акофф, Емері, 1974: с.227]

Особливість перерахованих ідеалів і функцій, виконання яких необхідне для їх досягнення, полягає в тому, що виконувати їх слід спільно при прагненні до будь-якого ідеалу.

Повертаючись до теми: соціальне щастя, щастя людини, можна впевнено припустити, що людина, сім'я чи суспільство, максимально забезпечили своє просування в напрямку досягнення цих ідеалів, мають велику ймовірність усвідомлення власного стану щастя, соціального благополуччя.

Просування до стану щастя неможливо без розуміння зв'язків між політикою, витратами і досягнутими соціальними умовами.

Соціальна теорія, як інструмент управління, що забезпечує досягнення об'єктом управління стану щастя або соціального благополуччя,

в даний час знаходиться в стані розробки. Йде процес пошуку, апробації, виявлення невідповідності і корекції.

Цей процес, очевидно, є перманентним і не може бути завершений в будь-який момент, хоча б в силу змін самого об'єкта управління і його оточення.

Однак вже сьогодні існують розробки, що дозволяють більш-менш точно описати параметри бажаного стану системи «людина - суспільство», для яких принципово існує можливість прямого або експертного вимірювання. Один з таких переліків соціальних чинників і показників представлений в монографії Дж. Ван Гіга «Прикладна загальна теорія систем». Уявімо його, але тільки в якості прикладу.

1. Свобода, справедливість, гармонія - пошук показників - завдання для соціологів, наприклад, рівень стратифікації доходів за посадовими категоріями і територіальним характеристикам розташування проживання і роботи (справедливість) або релігійна терпимість (гармонія), можливо, ставлення до політичних процесів, наприклад, до виборів (свобода) і т. д.

2. Безпека життєдіяльності.

2.1. Здоров'я населення.

2.2. Громадська безпека.

3. Освіта, кваліфікація та дохід.

3.1. Шкільна освіта.

3.2. Вища освіта.

3.3. Кваліфікація.

3.4. Достатній і постійний дохід.

4. Середовище, в якому живе людина.

4.1. Стан житлових приміщень.

4.2. Якість місця проживання.

4.3. Якість навколишнього середовища.

4.4. Можливість відпочинку і розваг.

5. Фактори більш високого порядку.

5.1. Краса природи.

5.2. Наука.

5.3. Мистецтво.

5.4. Дозвілля.

6. Економічна база.

6.1. Валовий національний продукт.

6.2. Продуктивність праці і т. д.

Система соціально-економічних показників, навіть спрощена, вже дозволяє підвищити якість управління, спрямовану на досягнення таких ідеалів, як «соціальне щастя». Необхідна для ефективного управління соціальна інформаційна система повинна забезпечувати наступне:

1. Структуровані уявлення соціальної звітності за минулий період і теперішній час.

2. Формулювання цілей - як бажаного стану об'єкта управління в майбутньому.

3. Розробка цільових програм, що поєднують інтереси держави, суспільства та окремих індивідуумів.

4. Формування критеріїв оцінки результатів цільових програм і стану об'єкта управління.

Чітка і послідовна робота системи державного управління за поданою схемою не відразу, але в перспективі дозволить Україні піднятися на більш високе місце в рейтингу «найщасливіших країн». До речі, професор Р. Вінховен в числі найбільш «щасливих країн» королівство Бутан не приводить. Ймовірно, ще не всі проблеми вирішені, так що на швидкий успіх не слід розраховувати. Попереду довга і напружена праця країни по перетворенню феномена «соціального щастя» в повсякденну реальність. [Abdallah, Thompson, Michaelson, Marks, Steuer, 2009].

Представлений вище матеріал, по суті справи, перший крок в постановці завдання, заклик до соціологів, психологів, економістів і управлінців

звернути увагу на можливість і необхідність у вирішенні стратегічних завдань соціально-економічного розвитку України, регіонів і муніципальних утворень посилення акцентів на духовній складовій, власне і визначальне уявлення людини про власне щастя, благополуччя.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Розглянуто основні підходи до розуміння щастя в соціальних науках з точки зору теорії якості життя, соціального інтелекту, теорії «екзистенціального вакууму», показників Індексу щастя і позитивної психології. Представлений ряд факторів, що детермінують стан щастя. Показано зв'язок феномена щастя з соціальними характеристиками особистості. Розкривається соціальна значимість індивідуального щастя кожної людини для суспільства в цілому.

Представлений в даному розділі аналіз наукових публікацій, які відображають дослідження соціальних наук про щастя, дозволив визначити напрямки, в рамках яких можлива побудова перспектив дослідження феномену щастя. До них можна віднести, наприклад, уявлення про щастя людей з різних країн, культур, різних соціальних груп і поколінь. Крім того, виявлена проблема пошуку і створення релевантних методів дослідження цього феномена.

У розділі розглядається щастя як універсальна категорія, розглядаються аспекти інтеграції соціологічної та філософської наук в контексті дослідження щастя як одного з соціально-психологічних станів особистості.

Отже, щастя у соціологічному розумінні – це феномен, стан людини, який відповідає найбільшій внутрішній задоволеності умовами свого буття, повноті і свідомості життя, здійсненню свого людського покликання, самореалізації.

РОЗДІЛ 2. ЧИННИКИ ЩАСТЯ В РОЗУМІННІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

2.1. Студентська молодь як специфічна соціально-демографічна група, її ознаки та особливості

Молодь вважається найактивнішою частиною соціуму, за якою майбутнє. Згодом умови життя молодих людей, шляхи її соціалізації змінилися, отже, змін зазнали і механізми формування ідентичності молоді.

Теоретичні та прикладні дослідження проблем молоді є напрямком, найбільш детально розглядаються в світовій науці.

Вчені довгий час намагалися прийти до спільного знаменника, аналізуючи механізми суперечливого і складного процесу біосоціального становлення молодих людей, «за допомогою комплексного міждисциплінарного підходу, звертаючись до соціальних і природничих наук, для пояснення особливостей свідомості молоді, її поведінки, особливостей проблем молоді, роль і місця її в сучасному суспільстві» [Иванова, 2015: с. 100].

О. Чупров і Ю. Зубок характеризують молодь як «соціально-демографічну групу, що виділяється з урахуванням вікових особливостей, соціального становища займаного молоддю, їх ролі та функцій в відтворенні соціальної структури суспільства, специфічних цінностей і інтересів» [Чупров, 2008: с. 444].

Психолог І.С. Кон, даючи визначення молоді, підкреслював, що «вік молоді та пов'язані з ним соціально-психологічні характеристики і особливості соціального статусу залежать від конкретно-історичних умов процесу соціалізації». [Кон, 1987: с.85]

На думку А.С. Власенко: «Студентська молодь - особлива соціальна група, що утворюється з різних соціальних утворень суспільства і

характеризується особливими умовами життя, праці і побуту, особливою громадською поведінкою і психологією, для якої отримання знань і підготовка до майбутньої професії, в науці, культурі є основним і в більшості випадків єдиним заняттям». Проте, як показує практика, сучасні студенти прагнуть поєднувати пізнавальну і практичну діяльність [Тощенко, 2006: с. 215].

Більш детальне визначення пропонує І. С. Кон: «Молодь - соціально-демографічна група, що виділяється на основі сукупності вікових характеристик, особливостей соціального стану та обумовлених соціально-психологічними властивостями». Дане визначення згодом стало найбільш поширеним у вітчизняній соціології [Солодова, 2008: с. 470].

У сучасній соціології та психології особистості все частіше об'єктом дослідження виступають соціальні уявлення про різні явища дійсності: про моральність, добробут, про успіх і успішну людину, про інтуїцію, про інтелектуальну особистість і т. д. [Абульханова-Славська, 2005: с. 187].

Відповідно до поглядів С. Московічі, соціальні уявлення - це будь-які форми переконань, ідеологічних поглядів, знань, включаючи науку. Будучи формою пізнання соціальної дійсності, вони зумовлюють те, як людина буде сприймати різні явища і факти, робити висновки, розуміти, згадувати, надавати сенс речей і пояснювати особистісну ситуацію.

У своїй теорії С. Московічі порівнює «соціальні уявлення з теоріями, які дозволяють упорядковувати і класифікувати різні факти, об'єкти, людей, описувати їх властивості, пояснювати їх дії» [Московичи, 1995: с. 3].

Таким чином, вивчення соціальних уявлень дозволяє досліднику зрозуміти зміст «буденного повсякденного мислення», визначити діапазон можливих тлумачень понять, специфіку інтерпретації людиною соціальної реальності.

Вивчаючи соціальні уявлення окремих особистостей, ми може вийти на рівень групового мислення. Це обумовлено тим, що формування

соціальних уявлень відбувається в групі в процесі постійної взаємодії її членів. У процесі спілкування люди набувають загальний репертуар інтерпретацій, пояснень, правил і процедур, які можуть застосовувати в повсякденному житті, і доступні всім мовні вирази.

Для визначення ролі соціальних уявлень в житті конкретного індивіда і групи ми систематизували їх основні функції, виділені різними авторами:

1) соціальні уявлення є інструментом пізнання соціального світу - їх роль тут аналогічна ролі звичайних категорій, за допомогою яких індивід описує, класифікує, пояснює події;

2) вони опосередковують і детермінують поведінку - сприяють напрямку комунікації в групі, позначенню цінностей, що регулюють поведінку;

3) соціальні уявлення є засобом адаптації нової інформації і подій, що відбуваються до вже наявних, тим самим сприяючи збереженню сформованої картини світу, стабільності і стійкості індивідуальної та групової структури свідомості;

4) вони є основою для інтерпретації фактів (реальності) і забезпечують їх включення в існуючу у індивіда картину світу;

5) соціальні уявлення забезпечують смисловий синтез;

6) вони регулюють поведінку особистості в групі.

Таким чином, досліджуючи уявлення, ми маємо можливість поєднати переконання людей і реальну дійсність. Наш інтерес пов'язаний з вивченням соціальних уявлень про щастя і щасливу людину у молоді.

Молодість як певний етап, фаза життєвого циклу біологічно універсальна. Як правило, до молодіжної групи відносяться люди від 16 до 30 років. Незважаючи на це, з огляду на соціально-економічні та інші фактори (наприклад, тривалість життя людей, професія, спеціальність і т.п.), нижній і верхній кордон може змінюватися. В цьому випадку

нижньою межею зазвичай вважається 14 років, а верхньою - 35 років або, навпаки, при мінімальній тривалості життя - 25 років.

Молодь як соціально-демографічна група має загальні (психологічні, соціальні, вікові) і специфічні риси. Слід звернути увагу на те, що соціальні та психологічні індикатори можуть змінюватися в залежності від віку, умов життєдіяльності молодіжних груп, що пояснюється, головним чином, їх місцем і роллю в соціальній структурі суспільства. Також важливо враховувати, що дана соціально-демографічна група знаходиться на перехідній стадії розвитку між дитинством і дорослістю [Перов, 2002: с. 20].

О.В. Рудакова виділяє кілька ознак, що відрізняють студентську молодь. «Студентство найбільш численна і значна за роллю в системі суспільного відтворення соціальна група. Основне завдання студентської молоді - поповнення числа кваліфікованих членів суспільства, фахівців і інтелігенції. Студентство виступає як перехідна соціальна група зі своїми особливостями, в рамках якої проходить особистісне і соціальне становлення» [Перов, 2002: с. 22].

Також відмінними рисами студентства є: прагнення до всього нового, схильність до максималізму, що пояснюється відсутністю досвіду, приписування великого значення власній думці.

Однією з головних рис студентства є її чисельність. О.В. Рудакова відзначає, що «студентство, також як і молодь в цілому, не просто соціальний елемент, який існує поряд з класами, це, перш за все, невід'ємна складова частина соціальної структури суспільства, в якій певним чином проявляються сутнісні властивості і риси класів і верств. Студентська молодь, що включає представників різних класів і соціальних спільнот, має подібні риси і спільні інтереси» [Перов, 2002: с.22].

Ще одна особливість студентства - висока інтенсивність спілкування. Це пояснюється її активною взаємодією з різними соціальними

утвореннями суспільства, при цьому специфіка навчання у вузі також створює студентству більше можливостей для спілкування. В рамках студентської групи відбувається особистісне і соціальне становлення, йде процес соціалізації, засвоюються соціальні цінності і норми, формується світогляд.

Період студентства стає часом інтенсивного розвитку моральних і естетичних характеристик, становлення характеру і його стабілізації, оволодіння повним набором соціальних функцій дорослої людини, включаючи цивільні, суспільно-політичні та професійно трудові, і тому має велике значення.

При тому, що у студентської молоді немає як такого самостійного місця в системі виробництва і студентський статус - це «тимчасове явище, суспільне становище студентства має залежність від характеру суспільного ладу, рівня соціально-економічного та культурного розвитку країни, не виключаючи національні особливості системи вищої освіти». Звідси утворюються специфічні проблеми молоді [Плугарь, 2015: с. 15].

Необхідно відзначити той факт, що молодь набагато легше, ніж старше покоління, адаптується до соціально-економічних і політичних умов (вікова особливість). Так як її природно привертають форми діяльності з високою оплатою праці, молодь особливо активна в розвитку приватного сектора економіки.

Розглядаючи молодь як учасника політичних процесів також можливо виділити її особливості. По-перше, молодь має свої власні інтереси і цілі. По-друге, молоде покоління справедливо вважається джерелом відродження України, її духовного і економічного потенціалу. По-третє, не дивлячись на те, що молодь відрізняє недолік життєвого досвіду, саме її інтереси стають вагомою передумовою для зміни життєвих орієнтирів українського суспільства.

З позицій філософії молодь вивчається головним чином, в рамках соціальної філософії та етики. У дослідженнях пріоритет віддається моральним аспектам розвитку молоді, становлення духовно-моральних цінностей та ідеалів молодих людей, філософські основи їх соціального існування і взаємодії [Тощенко, 2006: с. 112].

На думку В.І. Слободчикова і Є.І. Ісаєва, «це один з найбільш гострих криз розвитку. У цей період молода людина переходить в новий етап дорослого життя, відбувається підведення проміжних підсумків, в той же час може з'являтися відчуття деякого застою і наступної звідси потреби в відчутних змінах поряд з деяким острахом перед ними. Відбувається зіткнення життєвих планів і соціальної реальності і кожен має свою ступінь підготовленості до неї. При глибинному самоаналізі і критичному перегляді власної особистості відбувається переоцінка цінностей» [Тощенко, 2006: с. 47].

Найбільш значущими придбаннями цього періоду соціологи називають: власний унікальний внутрішній світ, індивідуальний стиль діяльності, високу здатність до напруженої інтелектуальної діяльності. «Внаслідок позитивного розвитку особистості створюються такі закономірності, як вступ в професійну діяльність, вступ в шлюб, народження і виховання дітей» [Тощенко, 2006: с. 47].

Як зазначає І.С. Кон у своїй роботі «Психологія ранньої юності», «юнак задумується про конкретну мету власного життя, намагається знайти особистісний сенс діяльності, зрозуміти, що вона може йому дати і наскільки відповідає його індивідуальності, яка саме діяльність більшою мірою розкриє його індивідуальні здібності» [Кон, 1987: с. 13].

Б. Лівехуд називає серед головних внутрішніх прагнень і завдань молоді дає змогу створити приватне фізичне та соціально-психологічної середовища, визнання інших стає запорукою професійного і соціального розвитку [Тощенко, 2006: с. 47].

К.А. Абдульханова-Славська вважає, що в цьому віці варто пробувати себе в різних сферах, перш ніж вибрати основний напрямок. Також вона зазначає, що студентська молодь знаходиться в залежному становищі фази юності, штучно продовжувати більш тривалим терміном навчання. Обставина, при якій молоді люди з запізненням зможуть претендувати на відповідальну посаду з усіма його труднощами, надіями і побоюваннями, означає більш пізнє включення в сферу реальної соціальної і професійної діяльності. Згодом це може призвести до уповільнення темпів професійного, соціального і психологічного розвитку. Величезну допомогу молодій людині може надати наставник, який може передати свою впевненість і майстерність [Раковская, 2009: с. 38].

У студентські роки молоді люди найбільше схильні до творчої діяльності, перетворення навколишнього світу і себе, проявляють високу здатність до освоєння нового і напруженої інтелектуальної діяльності. Не дивлячись на максимальну працездатність і досягнення граничних показників свого фізичного і психофізичного розвитку, студенти переживають невдачі досить важко, що часто вибиває їх з колії. Самооцінка людини в цій фазі залишається ще залежною від реакції на її дії і діяльність.

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що молодь є унікальною соціальною групою, що має свої особливості, які проявляються в вікових, фізіологічних і психологічних особливостях.

Більше того, молодь в силу своїх особливостей стає найбільш перспективною і важливою категорією населення, на яку варто орієнтуватися, як на основного компонента розвитку держави і суспільства в цілому.

Саме тому необхідно приділяти особливу увагу як вивчення молоді як такої, її групових та особистісних характеристик, так і розглядати чинники її розвитку та впливу на всі сторони життя, вивчати її потреби та шляхи досягнення оптимальних шляхів її позитивного виховання та щастя.

2.2. Цінності, життєві орієнтири та пріоритети сучасного студентства

Сучасні українські студенти - це молоді люди, народження і ранній розвиток яких відбувалося в період соціально-економічних і політичних змін в країні. Такі кризисні періоди характеризуються тим, що відбувається вимушений перегляд основних цільових установок і виділення пріоритетів, які узгоджуються з новими реаліями соціально-економічної ситуації. Можна припустити наявність істотних трансформацій в особистісній, зокрема мотиваційній сфері молодих людей у порівнянні з попередніми поколіннями.

Оскільки моральний розвиток сучасної молоді відбувалося в умовах переоцінки традиційної для соціалістичної України ХХ ст. системи поглядів, необхідність психологічного аналізу їх духовно-моральних цінностей видається безумовно актуальним. Цікавим є, на мій погляд, дослідження уявлень про щастя сучасних студентів і виявлення особливостей сприйняття щастя у юнаків і дівчат.

Питання про щастя як питання про саме бажання знайшло широке відображення в працях філософів багатьох епох і в народній творчості. В. Татаркевич справедливо зазначає, що «різні поняття про щастя мають тільки те спільне, що позначають щось позитивне, цінне. В іншому ж розумінні вони розрізняються між собою» [Татаркевич, 1981: с. 58]. Незважаючи на те що даний феномен з працею піддається строгому визначенню, спроби зрозуміти суть цього явища і виміряти його робилися з середини минулого століття і робляться в даний час. Однак більша частина експериментальних досліджень щастя здійснювалася за кордоном, і наша країна не брала участі в подібних проектах. Тому звернення до даної теми пов'язане з малою вивченістю особливостей феномена щастя в нашій країні.

Одним із прикладів такого дослідження є польове дослідження студентів КНЕУ ім. В. Гетьмана. В цьому дослідженні брали участь 102

студента (47 дівчат і 55 юнаків) II і IV курсів різних факультетів. Вік випробуваних від 18 до 23 років.

Для виділення факторів, що сприяють і перешкоджають щастю у молодих людей, а також для виявлення уявлень про те, що конкретно для кожного випробуваного означає щастя, було проведено дослідження, в якому використовувалися 3 відкритих питання - незакінчених речення: 1. Щастя - це ... 2. На мій погляд, щастя сприяє... 3. На мій погляд, щастя перешкоджає...

Використання подібної анкети в даному випадку було доцільно, так як досліджувалося сприйняття щастя молоддю, яка могла повністю виразити себе, відповівши на відкриті питання в довільній формі. Для класифікації відповідей випробовуваних і подальшої обробки результатів було виділено ряд критеріїв. Критерії були виділені за смисловим змістом відповідей і з урахуванням якісного аналізу.

В якості основних складових щастя студентська молодь розглядає: любов («наявність коханої людини», «другої половинки») - 22,5%; гроші (матеріальне благополуччя) - 23,5%; щастя близьких людей - 23,5%; гарний настрій - 19,6%; душевну рівновагу - 15,7%; благополуччя в родині - 13,7% [Сальникова, 2010, с.98].

При дослідженні особливостей сприйняття щастя студентською молоддю інтерес представляло порівняння отриманих показників між вибірками чоловіків і жінок. У табл. 2.1 представлені критерії, за якими виявлені значущі відмінності.

У відповідях на перше твердження «Мое сприйняття щастя» значущі відмінності між юнаками та дівчатами не встановлені. Найбільше значення для того, щоб відчувати себе щасливими людьми, і юнаки і дівчата надають таким чинникам.

Таблиця 2.1

Фактори, необхідні юнакам і дівчатам для відчуття себе щасливими людьми

Фактор	Кількість юнаків (у %)	Кількість дівчат (у %)
Любов	18,2	27,7
Гроші	27,3	19,1
Настрій	16,4	23,4
Щастя близьких	20	27,7
Душевна рівновага	16,4	14,9
Здоров'я	9,1	14,9
Досягнення цілей	12,7	10,6
Відчуття своєї	9,1	10,6
Друзі	10,9	12,8

Відсутність значущих відмінностей серед факторів, важливих для сприйняття щастя, може бути наслідком того, що останнім часом жінки прагнуть реалізувати себе не тільки в родині, а й в інших сферах.

Статистично значимі відмінності виявлені при зіставленні думок чоловіків і жінок щодо факторів, що сприяють щастю. Так, значиму відмінність по фактору грошей які сприяють щастю ($p < 0,01$), яка відзначає 21,8% юнаків і тільки 6,4% дівчат. Ймовірно, це пов'язано з існуючим в нашій ментальності уявленням про чоловіка як про здобувача засобів існування, особливо якщо він має сім'ю; 14,5% юнаків вважають, що щастю сприяє також удача та любов і 12,7% - настрої і здоров'я.

У табл. 2.2 представлені фактори, що відображають значущі відмінності в сприйнятті щастя дівчатами та юнаками.

Значні відмінності між юнаками та дівчатами ($p < 0,05$) були виявлені за такими чинниками суб'єктивного сприйняття навколишнього світу

(важливим цей фактор вважають 19,1% дівчат і тільки 7,3% юнаків), за фактором «сама людина» (його відзначають 17% дівчат і 5,5% юнаків). Ці два фактори в якійсь мірі перетинаються, так як другий фактор більш загальний і включає в себе не тільки особливості сприйняття навколишньої людиною, а й інші характеристики, такі як активність, прагнення до щастя, рух. Проте випробовувані були схильні поділяти ці фактори, тому вони і були виділені нами як дві критерії, а не один. Таким чином, можна припустити, що дівчата в ситуації, коли їх не задовольняють будь-які умови життя, частіше, ніж юнаки, схильні вважати себе джерелом поліпшення життя і вірять у власні сили.

Також значущі відмінності виявлені за фактором відчуття своєї цінності ($p < 0,05$). Цей фактор значущий для 8,5% дівчат і тільки для 1,8% юнаків. Дівчата сприймають цей фактор одночасно і як необхідний для того, щоб відчувати себе щасливими, і як такий, який сприяє щастю, що, можливо, пов'язано з реалізацією себе в суспільстві, де жінки в безлічі сфер починають виступати нарівні з чоловіками. Ймовірно також, що жінки стали в даний час сміливіше заявляти про потребу відчувати свою цінність будучи «берегинями домашнього вогнища».

І юнаки і дівчата в якості факторів, що сприяють щастю, виділяють насамперед любов (юнаки - 14,5%, дівчата - 19,1%), гарний настрій (12,7% і 14,9%). В цілому оцінки інших факторів розподілені рівномірно і проявляються в думках приблизно однакової кількості дівчат та юнаків, тобто значущі відмінності відсутні.

Результати, отримані в ході аналізу відповідей випробовуваних на третє твердження аналогічні показникам попереднього пункту. Дівчата вважають, що щастю може перешкоджати, як і сприяти, сама людина (19%), а також її суб'єктивне ставлення до навколишнього (4,3%), відмінності значущі за цим фактором між дівчатами та юнаками ($p < 0,05$). Юнаки, на відміну від дівчат, вважають, що щастя перешкоджає матеріальне

неблагополуччя (10,9%); як зазначалося вище, це пов'язано з традиційною роллю чоловіка і, природно, цей фактор має для них велике значення. Також щастя юнаків перешкоджають невдачі (10,9%). Відмінності по цих факторах значимі ($p < 0,05$). Варто відзначити, що до значимої відмінності наблизений показник за фактором ліні, який заважає щастю у 16,4% чоловіків.

Таблиця 2.2

Фактори, що відображають значущі відмінності в сприйнятті щастя дівчатами та юнаками

Критерії	Дівчата (47 чоловік)		Хлопці (55 чоловік)		Статистичні показники		
	Кіл- ть	%	Кіл- ть	%	$\Phi_{\text{ем}}$ п	P	$\Phi_{\text{кр}}$
Для щастя сприяють							
Стан здоров'я	2	4,3	7	12,7	1,5	0,036*	значиме
Гроші	3	6,4	12	21,8	2,3	0,01**	значиме
Суб'єктивне ставлення до оточуючих	9	19,1	4	7,3	1,8	0,036*	значиме
Відчуття своєї цінності	4	8,5	1	1,8	1,6	0,05*	значиме
Сама людина	8	17	3	5,5	1,9	0,028*	значиме
Для щастя перешкоджають							
Матеріальне неблагополуччя	1	2	6	10,9	1,9	0,025*	значиме
Суб'єктивне ставлення до оточуючих	2	4,3	0	0	2,1	0,027*	значиме
Невдачі	1	2	6	10,9	1,6	0,025*	значиме
Сама людина	9	19	4	7,3	1,7	0,037*	значиме

** - значиме при $p < 0,01$ або $\Phi_{\text{емп}} > 2,31$;

* - значиме при $0,01 < p < 0,05$ або $1,64 < \Phi_{\text{емп}} < 2,31$;

значимість відмінностей розраховувалася за допомогою Φ^* критерію Фішера.

Дівчата і хлопці солідарні насамперед в значущості наступних факторів, що перешкоджають щастю: оточення, негативні особистісні якості, обстановка в державі і в світі, здоров'я.

Студенти, які брали участь в дослідженні, народилися на 10 років пізніше, після зміни державного ладу в країні, і їх дорослішання припало на роки відносної стабільності і матеріального благополуччя в Україні. Таким чином, можна зробити висновок про обумовленість цих відмінностей тим, що в дослідженнях брали участь представники різних поколінь, і зміни в свідомості молоді, як юнаків, так і дівчат, пов'язані зі зміною в соціально-політичній ситуації їх розвитку і життя.

2.3. Визначення складових щастя у розумінні сучасної молоді

У філософському енциклопедичному словнику щастя визначається як «стан повного, вищого задоволення, абсолютною відсутністю бажань, ідеал, здійснити який прагнуть шляхом розумної і спільної дії» [Губский, 2005: с. 446]. При цьому підкреслюється один істотний момент, який є важливим для нас і допомагає нам грамотно проінтерпретувати отримані результати. А саме - той факт, що почуття щастя людини залежить не від досягнення певних благ, а від внутрішньої здатності людини бути щасливою.

На цей аспект звертає увагу і Є.П. Ільїн у своїй книзі «Емоції і почуття». Так, на його думку, «щастя є складним поняттям, має когнітивний і емоційний компоненти. Воно відображає оцінку суб'єктом свого існування, ставлення до себе як щасливої або нещасної людини» [Ильин, 2001: с.98].

М. Аргайл визначає щастя як «усвідомлення людиною задоволеності своїм життям або як частоту і інтенсивність позитивних емоцій» [Аргайл, 2003: с.111].

Далі варто повернутися до польового дослідження, яке було зроблене студентами КНЕУ ім. В. Гетьмана. В цьому дослідженні опитані молоді люди назвали 123 асоціації, які відрізняються різноманіттям, індивідуальністю, зачіпають різні сфери життя.

Із загальної кількості відповідей 39 дескрипторів (37,8%) зустрічаються в одиничних випадках. Даний факт, на мій погляд, говорить про те, що поняття «щастя» дуже індивідуальне і кожен вкладає в нього своє, суто особисте значення. Найбільш часті асоціації наведені в таблиці 2.3

Таблиця 2.3

Частота асоціацій з поняттям «щастя», у %

<i>Асоціації з поняттям «щастя»</i>	<i>Кількість досліджених</i>
Любов	63,1
Радість	34,9
Сім'я	30,1
Друзі	17,4
Красота природи	15,5
Гармонія	14,5
Благополуччя	14,5
Посмішка	11,6
Приємні дрібниці	11,6
Фінансова стабільність	10,6
Повага, довіра і розуміння	9,7
Здоров'я	9,7
Життя	9,7
Удача	8,7
Спокій	6,7
Сміх	6,7

Контент-аналіз асоціацій, представлених в таблиці 2.3, показує, що найбільш часто щастя у молодих людей асоціюється з такими емоціями і почуттями, як любов і радість, а також з родиною і друзями. Такі асоціації

були цілком передбачувані, так як любов, сім'я і дружба є загальнолюдськими цінностями. На думку Д. Майєрса, «сильний вплив на відчуття щастя надають спілкування і взаємини з іншими людьми» [Майєрс, 2007: с. 184].

На мою думку, це пояснюється ще й тим, що специфікою вікової групи, яка приймала участь в дослідженні, є пошук партнера і побудова взаємин із протилежною статтю.

Слід об'єднати в одну групу такі висловлювання, як схід сонця, веселка, морський прибій, ясне блакитне небо, квітучий сад, політ метелика і т. п., і назвали це «краса природи» (15,5%). Такі асоціації, на мій погляд, зумовлені особливостями національного характеру українців. Саме до опису природи в моменти переживання щастя неодноразово зверталися і класики вітчизняної літератури Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Максим Рильський. У таких описах знаходить своє відображення широта української душі.

Розуміння щастя як здоров'я, стабільності, удачі, поваги, довіри, спокою, сміху, посмішки висловлюють прагнення до гармонії і благополуччя, властиві кожній людині.

При цьому, коли випробовуваним було запропоновано дати визначення щастя, кількість дескрипторів скоротилося, але різноманітність відповідей різко збільшилася. Вдалося виділити три визначення щастя, які зустрічаються найбільш часто. Щастя - це благополуччя (14,5% випробовуваних), оточення рідних і люблячих людей (10,6%), взаємна любов (9,7%). Важливо, що при визначенні щастя (на відміну від асоціацій) випробовувані вказують на взаємність любові.

Із середньою частотою появи були вказані визначення, пов'язані зі станом емоційного підйому і задоволеності. До відповідей з низькою частотою появи відносяться вказівки на фізичне здоров'я, благополуччя близьких людей, наявність гарного настрою, любов до всього, гармонії,

радості, польоту і вказівка на те, що щастя - це коли людина посміхається, коли у неї все виходить і виконуються самі заповітні мрії. Таким чином, можна зробити висновок, що для молодих людей стан щастя передбачає підтримку духовного і фізичного благополуччя і комфорту, а також гармонійних відносин з близькими людьми.

Складена анкета дозволила визначити, з чим, на думку випробовуваних, можна порівняти відчуття щастя. Також як і при аналізі визначень щастя, вдалося виявити два найбільш часто використовуваних дескриптора. При цьому кількість випробовуваних, що вказали їх, досить невелика. Решта дескрипторів зустрічалися в одиничних випадках. Даний факт дозволяє висунути два припущення, які потребують подальшої перевірки.

Перше стосується того, що поняття щастя дуже індивідуальне, тому ми не можемо виявити ядро уявлень, загальний репертуар пояснень, загальне смислове поле, тобто є високий рівень суб'єктивності соціальних уявлень про щастя. У цьому сенсі щастя - це суто суб'єктивне почуття. Друге - низька свідомість і усвідомленість соціальних уявлень випробовуваних про даний феномен.

Відчуття щастя, на думку молодих людей, порівняно з невагомістю, польотом (17,4% випробовуваних), емоційним вибухом і феєрверком почуттів (9,7%).

Аналізуючи відповіді випробовуваних (включаючи поодинокі), ми можемо побачити, що вони носять яскраве позитивне забарвлення. Таким чином, почуття щастя порівняно з емоцією безмежної, всеохоплюючого задоволення, що переходить в стан радості. Образно цей стан називають «польотом» або «ширяться над світом».

На жаль, на користь другої гіпотези говорить той факт, що 7,7% випробовуваних не змогли назвати стан, з яким можна порівняти відчуття

щастя. Даний факт може бути обумовлений ще й небажанням випробовуваних його називати.

На мій погляд, цікавими в плані розуміння особливостей молодих людей, є відповіді на питання «що Ви хотіли, коли були щасливі?». Так, 46,6% випробовуваних хотіли «поділитися щастям з іншими», 7,7% - продовжити цей стан, а 4,8% молодих людей - отримати «ще більше щастя».

Мене зацікавила, перш за все, відповідь, яка найчастіше зустрічається у молодих людей, які відображають альтруїстичні установки молоді, що, в принципі, не відповідає егоїстичним тенденціям, характерним для сучасного суспільства.

Зробивши вторинний аналіз дослідження, можна зробити висновок: уявлення молодих людей про щастя в різних сферах життєдіяльності: у навчальній, професійній діяльності, сфері сімейних, міжособистісних відносин, культурнодозвілєвої сфери.

На мій погляд, дані сфери є найбільш важливими і актуальними для розвитку молодої людини. У період студентства відзначається загальна спрямованість студентів на своє майбутнє, і все справжнє виступає для людини в світлі цієї нової спрямованості його особистості.

Дескриптори високої частоти представлені в таблиці 2.4. В цілому, проведене дослідження дозволило виділити 271 дескриптори, вказані молодими людьми як показник щастя у різних сферах життя.

Таблиця 2.4

Соціальні уявлення молоді про щастя в різних сферах життя

<i>Сфера життя</i>	<i>Відповіді респондентів</i>	<i>Відсоток появи</i>
Навчальна діяльність	Інтерес до навчання	10,6 %
	Успіхи в навчанні	8,7 %
	Тільки вищі оцінки	7,7 %
Професійна сфера	Успіх	18,4 %
	Кар'єрний ріст	14,5 %
Сфера сімейних відносин	Взаєморозуміння	34,9 %
	Любов	29,1 %
Сфера міжособистісних відносин	Розуміння	51,4 %
	Улюблені друзі	6,7 %
Культурно-дозвіллева сфера	Релаксація душі і тіла	14,5 %
	Коли весело	12,6 %
	Задоволення	11,6 %

Аналіз результатів, представлених в таблиці 2.4, показує, що щастя в навчальній діяльності, як і в професійній, пов'язане з успіхом. Це пов'язано з тим, що успіх в даний час розглядається як важлива позитивна цінність суспільства в цілому і конкретної особистості. Як вказується в тлумачному словнику, поняття щастя прямо пов'язане з успіхом.

Відповідно до поглядів сучасних молодих людей щастя в навчальній діяльності це наявність інтересу до навчання, успіх в цьому виді діяльності, а також та ситуація, коли студент отримує найвищі оцінки. В даний час практично кожен має можливість здобути освіту і саме по собі отримання

освіти не розглядається як щастя. У цьому випадку на перший план виходить усвідомлення правильності вибору факультету, спеціальності.

З 40 дескрипторів, що відносяться до опису молоддю щастя в професійній сфері, 27 зустрічаються в одиничних випадках. До поодиноких відповідей відносяться такі, як «щирість колег», «можливість реалізуватися», «вміння йти на контакт», «підвищення своєї самооцінки», «похвала керівництва» і т. д.

Найбільш часто щастя в професійній діяльності для молодих людей пов'язано з успіхом і кар'єрним ростом. Амбіційність молоді визначає те, що наявність роботи не розглядається як показник щастя. До відчуття щастя може привести досягнення певного статусу, успіху. Як показують дослідження Л.І. Дементій, «успіх супроводжує будь-яку активність людини, пронизує всі види соціальної активності, так як пов'язаний з фундаментальними соціальними потребами» [Дементій, 2005: с. 101].

Одним з найбільш доступних соціальних майданчиків для конкретних справ молоді є сфера міжособистісних відносин, де можна проявити власну самостійність: уміння приймати рішення і керувати, організовувати і організовуватися. Проведене дослідження дозволило виявити 42 дескриптора (з яких 23 є поодинокими), що відносяться до щастя в даній сфері. До поодиноких відповідей відносяться такі, як «вміння переконувати», «посмішка друга», «свобода слова», «відсутність конфліктів», «дружний колектив» і т. д. Понад п'ятдесят відсотків випробовуваних визначають щастя в сфері міжособистісних відносин як розуміння. Це дозволяє нам припустити, що для молодого покоління важливе розуміння їх поглядів і позицій на навколишню дійсність як з боку однолітків, так і з боку старшого покоління.

Дозвілля традиційно є однією з найважливіших сфер життєдіяльності молоді, в цій області реалізуються багато соціокультурних потреб молодих людей. Саме в сфері дозвілля молоді люди більш ніж деінде виступають в

якості вільних індивідуальностей. Дані про культурно-дозвільну сферу свідчать про те, що основна маса сучасної молоді воліє своє дозвілля присвячувати розвагам, частіше пасивним (14,5%), рідше активним (12,6%), але які незмінно приносять відчуття задоволення (11,6%). Загальна кількість виділених дескрипторів - 53, серед них 36 зустрічаються в одиничних випадках. Це такі відповіді, як «естетична насолода», «активний відпочинок», «яскраві враження». Високий відсоток народження таких відповідей, як «релаксація», «задоволення», а також «веселе проведення часу», пояснюється, на мій погляд, тим, що для даної вікової групи характерно прагнення до отримання максимальної кількості позитивних емоцій при проведенні дозвілля. Отримані результати узгоджуються з визначенням щастя М. Аргайлом, яке ми вказували раніше.

В цілому, необхідно відзначити той факт, що в соціальних уявленнях молоді про щастя міститься велика кількість одиничних дескрипторів. Вже була висловлені гіпотези щодо пояснення цього факту. Більшою мірою слід дотримуватися першої гіпотези, яка відображає суб'єктивність щастя і уявлень про нього.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

У розділі проаналізовано фізіологічні та психологічні особливості молоді як соціально-демографічної категорії, перспективи індивідуального розвитку молодшої людини.

Розглянуто результати дослідження уявлень про щастя сучасних студентів - юнаків і дівчат. В результаті вторинного аналізу використаного дослідження мною було виділено подібності та відмінності по «факторам щастя» в даних групах.

Проаналізовані результати дослідження в другому розділі дозволяє сформулювати кілька висновків:

Сучасні уявлення про щастя в цілому і щастя в різних сферах життєдіяльності мають свою специфіку в українському менталітеті, яка обумовлена культурними особливостями і традиціями.

Щастя як суб'єктивне почуття обумовлює зміст соціальних уявлень про нього у молоді, неможливість виділити загальний репертуар пояснень, загальне смислове поле. Таким чином, ми можемо відзначити високий рівень суб'єктивності соціальних уявлень про щастя.

В цілому, отримані в процесі вторинного аналізу, результати дозволили нам висунути ряд припущень, перевірка яких може стати завданням подальших досліджень у цьому напрямку.

РОЗДІЛ 3.

ДОСЛІДЖЕННЯ ЧИННИКІВ ТА ОЗНАК, ЯКІ СТУДЕНТИ ВКЛАДАЮТЬ В ТЛУМАЧЕННЯ «ЩАСТЯ»

3.1. Особливості дослідження «щастя» студентської молоді

З позицій соціології, щастя - складне багаторівневе явище, яке передбачає виявлення щастя як соціального стандарту, особистісного ідеалу, відповідних стереотипів, дій і способів досягнення, феліцитарних емоцій, почуття задоволеності.

Можна погодитися з думкою М.В. Лопухіної, що відчуття щастя дозволяє трансформувати його з утилітарно-споживчого, в духовно-світоглядну норму-цінність, що приводить до позитивного розвитку особистості і соціуму. Як інструмент зміни виступає діяльність, спрямована на послідовне перетворення і оптимізацію соціокультурних умов.

Соціологічний аналіз уявлень про щастя у сучасних українців передбачає врахування їх соціальних, вікових і гендерних відмінностей. Найцікавішою соціальною групою для виявлення уявлень про щастя як цінності є молодь. Це пояснюється емоційною забарвленістю її світогляду, оптимізмом, спрямованістю в майбутнє. Щастя завжди будується за спеціальним проектом. Тут деталей у багато разів більше і вимоги до якості куди вище. І юнацька помилка в фундаменті може дорого обійтися: прекрасно вибудований будинок, де начебто все продумано і враховано, раптом розвалюється стрімко і непоправно. Вступаючи в доросле життя, молоді люди повинні вміти будувати стосунки з оточуючими: домочадцями, друзями, колегами. Саме вони стають носіями основних термінальних цінностей, таких як, взаємна любов, цікава робота, сім'я, діти, матеріальний достаток - те, що в повсякденній свідомості іменується щастям.

Молодь - це особлива соціально-демографічна група, що володіє властивими їй потребами, інтересами і особистісними якостями, що займає специфічне місце в відтворенні соціальних відносин. Саме вона найбільш повно і гостро відображає проблеми в сфері економіки, політики, суспільних відносин і рівень розвитку кожної з цих сфер, є енергійною, працездатною, схильною до інновацій і мобільності.

Дослідження молоді приваблювало і приваблює активну увагу світових і українських соціологів. Великий внесок у розробку теоретико-методологічних проблем соціології молоді внесли Ю.А. Зубок, С.Н. Іконнікова, Г.Г. Силласте, В.І. Чупров, В.Н. Шубкін. В.Т. Лісовський одним з перших визначив поняття «молодь». Велике місце в дослідженнях молоді займає вивчення їх ціннісних орієнтацій, світогляду, інтересів і потреб, поведінкових установок (М. К. Горшков, М. Зорка, С.Н. Іконнікова, І.М. Іллінський, Л.Н. Коган, В. Т. Лісовський, Е.А. Скриптунова, Шерега Ф.Е). В цьому ракурсі досліджувалася споживча поведінка молоді (В.С. Магун, В.В. Павлова). В рамках концепції «економічної людини», в контексті життєвого стилю споживчу поведінку молоді було досліджено в роботах В.Б. Звоновської, С. Луцевої. Однак феліцитарні установки молоді, проблеми і протиріччя їх уявлень про щастя ще не знайшли належного соціологічного освітлення. Саме тому на розкриття молодіжних особливостей сприйняття щастя як соціального феномена націлений даний розділ роботи.

Пілотне дослідження «Щастя очима київської молоді» на прикладі студентів Київського національного торгово-економічного університету та Міжнародного Соломонівого університету було проведено методом анкетування в 2019 році за квотною репрезентативною вибіркою, де брало участь покоління студентів, яке проживає в м. Києві у віці від 18 до 30 років. Вибіркова сукупність становила 430 респондентів, з них 46,92% дівчат і 53,08% юнаків. Середній вік респондентів склав 23 роки. Критерії вибіркової сукупності відповідають критеріям генеральної сукупності, що

говорить про репрезентативність отриманих даних. Це дозволяє екстраполювати результати на всю генеральну сукупність.

Що стосується роду занять молоді, то найбільша кількість респондентів, 29,23% від усіх відповідей є учнями або студентами (що є модальним значенням); 16,15% респондентів - домогосподарки; 10,77% респондентів - кваліфіковані працівники; 9,23% - тимчасово безробітні; по 7,69% - фахівці з дипломом, що не займають керівну посаду, керівники підрозділу на підприємстві; 6,92% - некваліфіковані працівники; 6,15% - наймані працівники; 5,38% - службовці без спеціальної освіти; 4,62% - самостійні підприємці; 3,08% - керівники підрозділів підприємств і 0,77% - керівники підприємств. З усіх 57,69% опитаних неодружені, не одружені 19,23% складаються в цивільному шлюбі, 17,69% опитаних перебувають у зареєстрованому шлюбі, 3,85% - в розлученні, 1,54% - вдови.

Із загальної кількості опитаних, 34,62% респондентів мають дітей і 65,38% не мають. Серед молодих киян, які мають дітей, 53,33% мають одну дитину, 40% респондентів мають двох дітей і 6,67% мають 3 і більше дітей. 28,46% опитаних не мають братів і сестер, інші 71,54% мають братів чи сестер, в тому числі 33,08% респондентів є молодшими в родині, 20,77% є старшими в сім'ї і 17,69% є середніми в сім'ї.

Дане дослідження визначило, що щастя є загальним відчуттям, коли переважають позитивні емоції над негативними. Подана інформація дозволила нам сформулювати гіпотези (див. Додаток 1) власного соціологічного дослідження щодо розуміння студентською молоддю відчуття щастя.

3.2. Характеристика щастя студентською молоддю на основі результатів пілотного дослідження

Мною було проведене опитування студентів факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, в результаті якого отримано 151 відповідь серед різних курсів.

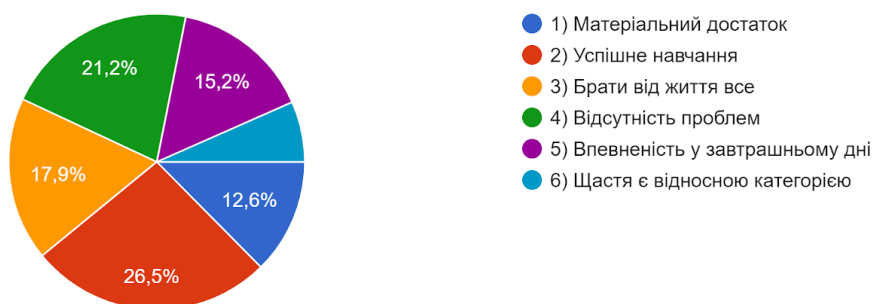
Після адаптації даних до роботи у програмному пакеті SPSS (див. Додаток 3), можна перейти до етапу перевірки сформованих в рамках дослідження гіпотез (див. Додаток 2)

1. В розумінні щастя переважає категорія впевненості у завтрашньому дні та матеріальний достаток.

Аналізуючи сукупність відповідей, ми бачимо, що гіпотеза не підтверджується в загальній картині. У студентів в розумінні щастя найбільше відповідають такі категорії як успішне навчання та відсутність проблем. Дані твердження можливо пояснити тим, що більша частину опитаних студентів були 1-2 курс, відповідно для них навчання стоїть на першому місці.

Як Ви розумієте щастя?

151 ответ

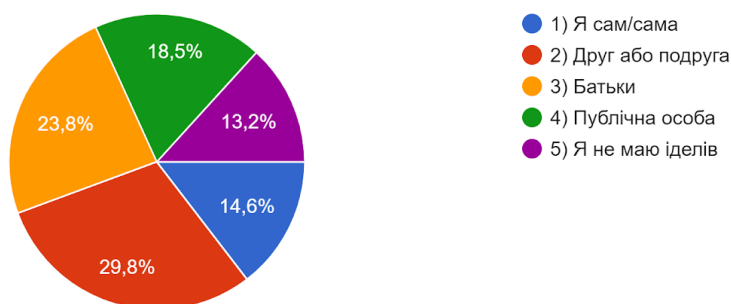
В розрізі впевненості у завтрашньому дні найбільше значення цьому надали студенти першого та другу курсу магістратури. Така тенденція є зрозумілою, оскільки, в більшості випадків, студенти даних курсів вже працюють, та проблеми стосуються заробітної плати та економічного стану.

2. Соціально-демографічні характеристики: ідеалами щасливої людини студенти вважають батьків

Дана гіпотеза не підтверджується, оскільки найбільшими ідеалами щасливої людини студенти вважають своїх друзів, потім батьків та публічних осіб. Вважаємо, що дане твердження співвідноситься із тим, що студенти стають більш самостійними після закінчення школи та вплив друзів здійснюється в більшій мірі, ніж вплив батьків.

Хто для вас є ідеалом щасливої людини?

151 ответ

Даючи відповідь на питання «Чому ви вважаєте цю людину щасливою?», студенти відзначили, що найбільше значення має сімейне благополуччя та багато подорожей.

Аналіз відповідей студентів у співвідношенні чому вони вважають своїх ідеалів щасливими ми отримали наступні результати:

- батьки щасливі тому що мають сімейне благополуччя;
- друзі щасливі за декількома ознаками, а саме: сімейне благополуччя, матеріальний достаток та багато подорожей;
- публічні особи щасливі через матеріальний достаток та багато подорожей;
- 13 студентів з опитаних вказали, що не мають ідеалів.

Вважаємо, що результати даного питання показують наскільки впливає соціальне оточення на розуміння щастя та співставлення розуміння з матеріальними та нематеріальними благами.

3. Соціально-особисті характеристики: студенти до відчуття щастя відносять власні досягнення.

Гіпотеза не підтверджена. Найбільше цінність щастя студенти вбачають у здійсненнях мрій. У розрізі статевої приналежності, результати анкетування показали наступні результати:

- чоловіча стать: почуття щастя найбільше виражається у здійсненнях мрій, на другому плані знаходяться власні досягнення;
- жіноча стать: почуття щастя виникає через здійснення мрії, на другому плані виступають зустрічі з друзями, наступним є поїздка до батьків, і тільки потім власні досягнення.

Почуття закоханості в обох статей знаходиться на останньому місці.

Розглядаючи дане питання в розрізі курсів, отримуємо наступні результати:

- 1 курс бакалавр – власні досягнення отримали найбільшу кількість відповідей.
- 2 курс бакалавр – респонденти віддали перевагу здійсненні мрії.
- 3 курс бакалавр – відповіді порівно розприділилися між здійсненням мрії та поїздкою до батьків.
- 4 курс бакалавр – найбільшу кількість відповідей виділилося на здійснення мрії;
- 1 курс магістратура – респонденти відповіли, що найбільше викликає щастя власні досягнення;
- 2 курс магістратура – як і в бакалаврів, на перше місце виділяють здійснення мрії, потім на рівні знаходяться такі ознаки як зустріч з друзями, закоханість та власні досягнення.

Щодо відповіді та питання «Що може зіпсувати почуття щастя», більшість студентів (35,1 %) відповіли-погіршення здоров'я та 21,9% відповіли, що проблеми з навчанням.

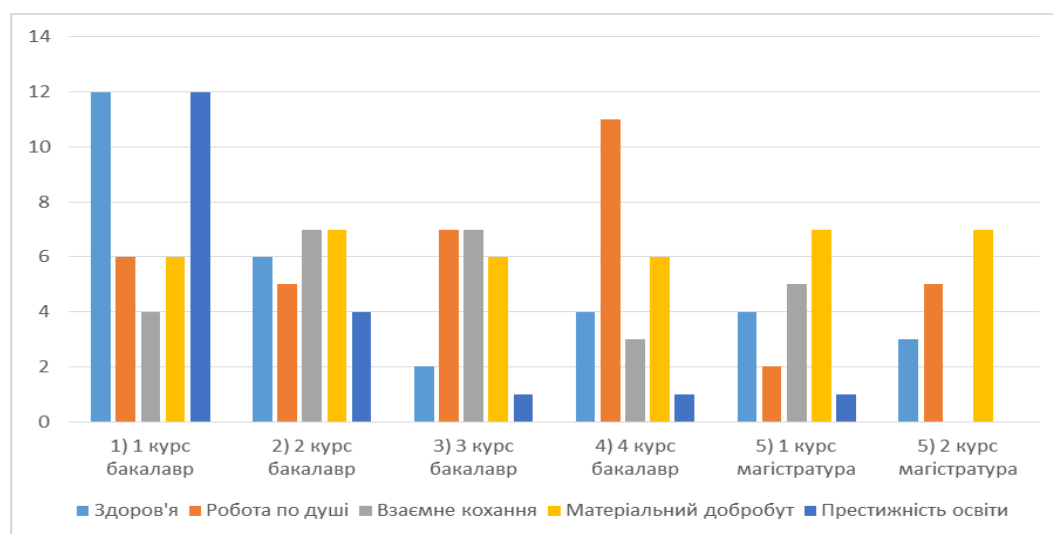
Як бачимо гіпотеза може бути підтвердженою тільки для студентів першого курсу магістратури, інші курси виділяють однакове ставлення до виклику почуття щастя через здійснення мрій.

4. Престижність освіти впливає тільки на студентів перших курсів бакалавру.

В асоціативному значенні щастя висвітлюється наступним чином:

- чоловіча стать: на першому плані знаходиться матеріальний добробут, потім робота по душі і здоров'я, престижність освіти займає передостаннє положення, перед закоханістю;
- жіноча стать: перша асоціація із щастям відбувається через взаємне кохання, потім матеріальний добробут і робота по душі, престижність освіти знаходиться на останньому місці.

Розглядаючи дане питання в розрізі курсів, отримаємо підтвердження моєї гіпотези, для студентів перших курсів престижність освіти дійсно займає одне з перших місць, до останніх курсів асоціативність із щастям переходить в матеріальний добробут, здоров'я та роботу по душі.

5. Рівень щастя у студентів коливається від 4 до 5.

108 респондентів зазначили, що вони щасливі на даний момент, 43 респонденти дали негативну відповідь.

Серед респондентів у розрізі статевої ознаки оцінка рівня щастя визначається як:

- чоловіча стать: 22 особи оцінили рівень щастя на 4, однакова кількість опитаних виділили рівень щастя на 1 та 3, 13 осіб вказали рівень щастя на 5, та найменша кількість вказали на 2.
- жіноча стать: 29 осіб вказали рівень щастя на 4, меншу кількість отримала відмітка 5 в кількості 21 особи, на 3 оцінили 19 осіб, та відмітки 1 та 2 були на останньому місці.

Розглядаючи дане питання в розрізі курсів, отримуємо наступні результати:

- 1 курс бакалавр – рівень щастя на 4 оцінили 16 осіб, на другому місці рівень оцінюється на 5.
- 2 курс бакалавр – аналогічно на першому місці залишилася відмітка 4, оцінка 5 відійшла на 3 місце після оцінки в 3.
- 3 курс бакалавр – відповіді порівно розподілилися між оцінками 3,4 та 5.
- 4 курс бакалавр – найбільшу кількість відповідей виділилося на оцінку 4, однакову кількість визначили рівень щастя на 1 та 5.
- 1 курс магістратура – респонденти виділили свій рівень щастя на 4 в кількості 7 осіб, оцінки 3 та 5 набрали однакову кількість відповідей;
- 2 курс магістратура – як і в попередніх результатах найбільшу кількість отримала оцінка 4, оцінка рівня щастя на 1,3 та 5 отримали однакову кількість відповідей респондентів.

Дана гіпотези підтверджується частково, оскільки оцінка рівня щастя на 5 має однакову кількість відповідей із оцінкою на 3 або на 1 в окремих розрізах курсів опитаних студентів.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Підходи до вивчення «щастя» розглядаються в таких науках як філософія, етика, психологія, соціологія, кожна з названих наук визначає «щастя» в розрізі власного об'єкту дослідження.

Соціологічні засади визначення «щастя» включали наступні ознаки: радість, позитивні емоції, задоволення життям, якість життя, характер духовних цінностей, норм поведінки і форм спілкування, зміст і творчість в робочій діяльності, вільний час, якість дозвілля, умов праці, побуту, послуг соціальних інститутів, фінансова стабільність, суб'єктивні відчуття захищеності, свободи, щастя і внутрішньої гармонії.

Емпіричні дослідження щастя почалися, коли міністерство охорони здоров'я, освіти і соціального забезпечення США опублікувало результати дослідницького проекту під назвою «На шляху до соціальної звітності». Подальші дослідження базувалися на дослідженні секретів благополуччя (азіатське королівство Бутан), щорічний випуск World Database of Happiness (Всесвітній Індекс Щастя), власні дослідження науковців.

Вторинний аналіз проведеного соціологічного дослідження дозволив виокремити, що розуміння щастя у студентської молоді залежить від пережитих ними власних моментів щастя, від впливу соціального клімату та їхнього безпосереднього оточення, через які будуються власні ідеали та ототожнення ідеалів із окремими ознаками почуття щастя.

Також варто зазначити, що мною було проведено опитування студентів факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, в результаті якого було виявлено, що для них дійсно певною мірою є характерні матеріальні цінності, але лише для студентів 1-2 курсу магістратури.

Згідно з проведеним пілотним дослідженням, ідеалами щасливої людини студенти не вважають батьків, оскільки студенти стають більш

самостійними після закінчення школи та вплив друзів здійснюється більшою мірою, ніж вплив батьків.

Найбільш значущим фактором, що впливає на щастя, є фактор курсу навчання студента, й, відповідно, сильно корелюючий з ним фактор віку. Адже у процесі дорослішання, категорія «щастя» має тенденцію до зміни.

ВИСНОВКИ

Щастя відіграє одну з найважливіших ролей в житті людей, її рівень яскраво демонструє рівень соціального прогресу і благополуччя соціумі. В рівні феліцитарності відображаються суспільна ідеологія, особистісні ідеали і інтеріоризовані цінності, стандарти поведінки, загально визнані ідеали способів його досягнення.

В даній роботі було розглянуто як теоретичні підходи до визначення поняття «щастя», проаналізовано міждисциплінарні підходи до вивчення щастя, так і було проведено пілотне соціологічне дослідження, в рамках якого були виявлені уявлення студентів факультету соціології КНУ імені Тараса Шевченка щодо категорії «щастя» і розглянуті ключові фактори, що впливають на щастя. В рамках дослідження студентам пропонувалось вказати поняття, які в них асоціюються з щастям, визначити особистий ступінь щастя та що може вплинути на зміну почуття щастя.

В першому розділі дипломної роботи був проведений аналіз наукових публікацій, які відображають дослідження соціальних наук про щастя, це дозволило визначити напрямки, в рамках яких можлива побудова перспектив дослідження феномену щастя. До них можна віднести, наприклад, уявлення про щастя людей з різних країн, культур, різних соціальних груп і поколінь.

Варто зазначити, що щастя є міждисциплінарним предметом дослідження багатьох гуманітарних наук, серед яких є і соціологія, що свідчить про всеосяжний інтерес вчених до проблеми розуміння даного феномена. Мною був зроблений акцент на роботи таких дослідників як Дж. Аргайл, Селігман, Д. Канеман. Аналізуючи соціологічні та міждисциплінарні теорії, я зупинилася на тлумаченні «щастя» Дж. Аргайла, який зазначає що «під щастям люди мають на увазі або стан, коли людина відчуває радість або інші позитивні емоції, або задоволеність життям».

В другому розділі дипломної роботи проаналізовано фізіологічні та психологічні особливості молоді як соціально-демографічної категорії, перспективи індивідуального розвитку молодої людини. Зроблений вторинний аналіз результатів дослідження уявлень про щастя сучасних студентів - юнаків і дівчат. Виділено подібності та відмінності по «факторам щастя» в даних групах.

Завдяки вторинному аналізу дослідження було виявлено дискриптори, що відносяться до щастя в даній сфері. Понад п'ятдесят відсотків випробовуваних акцентують увагу на важливість щастя в сфері міжособистісних відносин. Це дозволяє нам припустити, що для молодого покоління важливе розуміння їх поглядів і позицій на навколишню дійсність як з боку однолітків, так і з боку старшого покоління.

В третьому розділі дипломної роботи було відображено результати проведеного дослідження, згідно з ним можна прийти до висновків стосовно ключових факторів, що впливають на розуміння щастя студентської молоді. Необхідно враховувати, що дані фактори не можна розглядати як окремі й не пов'язані один з одним. Важливо розуміти, що причинами трансформації поняття «щастя» у віковому аспекті можуть бути як особистісні фактори (становлення студента як індивіда), так і соціальні фактори, що характеризуються впливом на студента того чи іншого середовища. Зважаючи на це, висновки можна сформулювати наступним чином:

1. Для студентів факультету соціології КНУ імені Тараса Шевченка певною мірою є характерні матеріальні цінності, але лише для студентів 1-2 курсу магістратури. Однак у міру зростання доходів молоді, матеріальне благополуччя зсувається на задній план, і щастя асоціюється з сімейними цінностями, взаємною любов'ю, цікавою роботою. Якщо акцентувати увагу на 1-2 курсі бакалаврату, то у студентів в розумінні щастя найбільше

відповідають такі категорії як успішне навчання та відсутність проблем.

2. Найбільш значущим фактором, що впливає на щастя, є фактор курсу навчання студента, й, відповідно, сильно корелюючий з ним фактор віку.
3. Певною мірою у виборі цінностей відіграє роль стать індивіда, що, відповідно, відсилає нас до питання гендерної соціалізації й формування внаслідок такої соціалізації істотно різних ієрархій цінностей.
4. Гіпотеза щодо соціально-демографічних характеристик індивідів, а саме зв'язку поколінь не була підтверджена. Студенти ідеалами щасливої людини щастя не вважають батьків, оскільки студенти стають більш самостійними після закінчення школи та вплив друзів здійснюється більшою мірою, ніж вплив батьків.

В результаті даного дослідження була сформована низка висновків, проте варто зазначити що додаткові можливості для дослідження феномену щастя дають в тому числі і якісні методи дослідження, в яких можна виявити латентні фактори. Так, в рамках кількісного дослідження складно оцінити вплив таких подій як, наприклад, Революція Гідності, оскільки на кожного індивіда вона вплинула по-своєму. Не можна й оцінити міру впливу зовнішніх факторів (соціально-економічна ситуація, менталітет), й дослідження у даному напрямку, спираючись на цю роботу, будуть актуальними у подальшому дослідженні ціннісної проблематики в українському суспільстві.

В цілому, проблематика щастя є актуальною у сучасному суспільстві, і це варто враховувати запроваджуючи соціальні програми і працюючи з молоддю. Тим більше, що вже сьогодні реалізується тенденція усвідомлення щастя не тільки як соціальної, а й політичної цінності, яка

значно впливає на міжнародний статус держав. Отже, на порядок денний виходить перебудова управління суспільством з урахуванням нових феліцитарних критеріїв.

В рамках феліцитарної політики видається важливою загальна координація всіх сторін суспільного життя. У ній необхідно враховувати багатофакторність соціального та екологічного середовища, акцентуючи увагу на тому, наскільки вони відповідають феліцитарним уявленням, як вони позначаються стані щастя населення і яким чином державні і приватні інститути економіки, влади можуть вплинути на це. Формування ефективної феліцитарної ідеології і політики як на рівні всього суспільства, так і на рівні окремих підприємств, інститутів, регіонів ймовірно, сприятиме зростанню авторитету нашої країни і міжнародної безпеки.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Акофф Р. Про цілеспрямовані системи [Електронний ресурс] / Р. Акофф, Ф. Эмери // Советское радио. – 1972. – Режим доступу до ресурсу:http://gtmarket.ru/files/book/Russell_Ackoff_Fred_Emery_On_Purposeful_Systems.pdf
2. Абульханова-Славська К. А. Особистісні особливості і детермінанти соціальних уявлень / К. А. Абульханова-Славська. – Харків: Ранок, 2005. – 496 с.
3. Аргайл М. Психологія щастя / М. Аргайл. – К: Основи, 2003. – 270 с.
4. Бестужев-Лада І.В. Альтернативна цивілізація. Єдиний порятунок людства / І.В. Бестужев. К.: АНВА-ПРИНТ, 2003. - 200 с.
5. Бушуєв В.В., Голубєв В.С., Коробейников А.А., Селюков Ю.Г. Людський капітал для соціогуманітарного розвитку / В.В. Бушуєв. К.: ІАЦ Енергія, 2008. - 196 с.
6. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму./ М. Вебер - К.: Основи, 1994. — 261 с.
7. Вейлант Д.С. Адаптація до життя / Д.С. Вейлант. К.: КДУ, 2001. - 287 с.
8. Вінховен Р. Щастя- це як нежить [Електронний ресурс] / Р. Вінховен // «Русский репортер» №23 (53). – 2008. – Режим доступу до ресурсу:
https://expert.ru/russian_reporter/2008/23/vinhoven/.
9. Воловикова М.И. Представления о нравственном идеале / М.И. Воловикова - М.: Институт психологии РАН, 2014. – 312 с.
10. Гелбрейт Д. Нове постіндустріальне суспільство / Д. Гелбрейт. К.: АСТ, 2004. – 121 с.

11. Гончарова, Т. В. Епікур / Т.В. Гончарова. - Харків: Ранок, 2010. - 336 с.
12. Гоулман Д.Л., Бояціс Р.І., Маккі Е.С. Емоційне лідерство. Мистецтво управління людьми на основі емоційного інтелекту / Д.Л Гоулман - К.: Альпіна Бізнес Букс, 2005. – 275 с.
13. Грицанов А.А. Світ енциклопедій –Харків: Книж. Дім, 2003 – 225 с.
14. Губский, Г.В. Кораблева, В.А. Лутченко. Философский энциклопедический словарь /Г. В. Губский - М: 2005. - 576 с.
15. Гуревич, П. С. Етика / П.С. Гуревич. - М.: ЮНИНИ-ДАНА, 2006. – 368 с.
16. Дементий Л.И. Ответственность как ресурс личности: монография / Л.И. Дементий. - М.: Информ-Знание, 2005. - 188 с.
17. Джидарьян И.А. Счастье в представлениях обыденного сознания // Психологический журнал / И.А. Джидарьян. - 2010. - Т. 21. - № 2. - С. 40-48.
18. Долгова А.Я. Повна і ефективна зайнятість молоді - умова підвищення конкурентоспроможності країни // Людина і праця, 2008. - № 8. - С. 38-41.
19. Іванова М.С. Конкурентна стратегія компанії // Проблеми сучасної науки і освіти, 2015. № 2 (42). С. 99-101
20. Ільїн Є.П. Емоції та почуття/ Є. П. Ільїн. - Львів.: Галицька брама, 2001. - 752 с.
21. Консейсау П. Доповідь про людський розвиток 2019. Людський розвиток для всіх і кожного. [Електронний ресурс] / П. Консейсау. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <http://hdr.undp.org>.
22. Кон І. С. В пошуках себе: Особистість і її самосвідомість. - Харків : Ранок, 1987. - 366 с.

23. Кон, І. С. Соціологічна концепція Г. Спенсера / Історія буржуазної соціології 19-початку 20 століття / І.С. Кон. -К: Основи, 1979. - с. 40-52.
24. Люсин Д.В. Сучасні уявлення про емоційний інтелект // Соціальний інтелект: Теорія, вимір, дослідження / Д. В. Люсин – К: Слово, 2014. – 241 с.
25. Луньова О.В. Історія дослідження соціального інтелекту / О.В. Луньова. – К: Оріон – 273 с.
26. Майерс Д. Соціальна психологія / Д. Майерс. - СПб.: Питер Пресс, 2007. - 684 с.
27. Маслоу А. Г. Екзистенціальна психологія / А.Г. Маслоу. - К.: Колизей, 2005. - 160 с.
28. Мухутдинова, Т. З. Проблема формування духовних основ отношений к «Другому», идея сострадания как основа межличностных отношений /Т.З. Мухутдинова / Вестник Казан. технол. ун-та. - 2011. – Т. 14, № 24. - С. 142-149
29. Московичи С. Соціальне представлення: історический взгляд / С. Московичи - Психологический журнал. - 1995. - Т. 16. - № 1. - С. 3-18;
30. Перов І.М. Неформальні молодіжні об'єднання/ І. М. Перов – К: ТАЛЕР ПРО, 2002. – 156 с.
31. Плугар О.А. Молодь як соціальна група: визначення, соціально-демографічні характеристики і перспективні напрямки дослідження / О.А. Плугар – Сучасні проблеми науки та освіти, - 2015. - № 2. - С. 11-17
32. Опаріна І.А. Критика соціологічних концепцій англійського футуролога Деніса Гейбора / І.А. Опаріна. Автореф. дис. ... канд. філос. наук. - К., 1979. - с. 7-10.
33. Разін, А.В. Етика / А.В. Разін. - Харків: Ранок, 2003. - 624 с.

34. Раковська О.А. Соціальні орієнтири молоді: тенденції, проблеми, перспективи./О.А. Раковська – Львів: Зернятко, 2009. - 387 с.
35. Сальникова І.В. Критерії щастя в уявленнях студентської молоді. Технології вдосконалення підготовки кадрів: теорія і практика / І.В. Сальникова //зб. наук. праць . Вип. 14. - Одеса: Вид. Од. гуманіт.-пед. ун-ту, 2010. - С. 128-130.
36. Селігман М.Е. У пошуках щастя. Як отримувати задоволення від життя кожен день / М.Е. Селігман. - Львів: Україна модерна, 2009. С. 255-311.
37. Солодова Т.В. Психосоціальне дослідження студентської молоді // зб. наук. праць Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського/ Т.В. Солодова - 2008. - № 60. - С. 468-473.
38. Смирнова Н.Л. Типы социальных представлений об интеллектуальной личности // Современная психология: состояние и перспективы исследования. - Часть 3. Социальные представления и мышление личности / Н.Л. Смирнова. - М.: Институт психологии РАН, 2012.
39. Татаркевич В.В. Про щастя і досконалість людину / В.В. Татаркевич - К.: Каяла, 1981. – с. 321.
40. Тощенко Ж.Т. Социологические исследования / Ж.Т. Тощенко - М.: «Наука», 2006. - 215 с.
41. Фоломєєва Т.В., Серьогіна І.І. Уявлення українців про благополуччя / Т.В. Фоломєєва. Світ психології. - 2014. - № 3.
42. Чупров В.І. Соціологія молоді // Соціологія молоді. Енциклопедичний словник / Відп. ред. Ю.А. Зубок, В.І. Чупров. - К., 2008. - С. 462-466
43. Шевандрін Н.І. Психодіагностика, корекція і розвиток особистості / Н.І. Шевандрін М.: Варто, 1998. - С. 256-281.

44. Abdallah S., Thompson S., Michaelson J, Marks, N, Steuer N. The Happy Planet Index 2.0. New Economics Foundation. [Электронный ресурс] / S. Abdallah, S. Thompson, J. Michaelson, N. Marks, N. Steuer – 2009. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.neweconomics.org/projects/happy-plan-et-index>
45. Diener E., HorwitzJ, Emmons R.A. Happiness of the very wealthy // Social Indicators Research.- 1995. Vol. 16. - P. 270-274.
46. Marks N, Abdallah S., Simms A., Thompson S. The Happy Planet Index New Economics Foundation [Электронный ресурс] / N.Marks, S. Abdallah, A. Simms, S. Thompson. – 2006. – Режим доступа до ресурсу: http://www.i-r-e.org/fiche-analyse-42_en.html.

ДОДАТКИ

Додаток 1.

Програма соціологічного дослідження на тему «Дослідження чинників, характеристик та ознак, які студенти вкладають в тлумачення «щастя»».

Соціологічний аналіз уявлень про щастя у сучасної молоді передбачає врахування їх соціальних, вікових і гендерних відмінностей. Найцікавішою соціальною групою для виявлення уявлень про щастя як цінності є молодь. Це пояснюється емоційною забарвленістю її світогляду, оптимізмом, спрямованістю в майбутнє. Щастя завжди будується за спеціальним проектом. Тут деталей у багато разів більше і вимоги до якості куди вище. І юнацька помилка, упущені можливості тут можуть дорого обійтися. Вступаючи в доросле життя, молоді люди повинні вміти будувати стосунки з оточуючими: домочадцями, друзями, колегами. Саме вони стають носіями основних термінальних цінностей, таких як, взаємна любов, цікава робота, сім'я, діти, матеріальний достаток - те, що в повсякденній свідомості іменується щастям.

Отже, в даній роботі для проведення подальшого дослідження було обрано наступний **об'єкт**:

- *теоретичний*: щастя в розумінні студентської молоді.
- *емпіричний*: студенти факультету соціології.

Предмет дослідження: чинники, що складають уявлення студентів про «щастя».

Мета: виявлення характеристик щастя у студентів.

Відповідно до мети було виокремлено наступні **завдання**:

1. Виявити складові щастя студентів.
2. Дослідити ієрархізацію складових щастя у студентів.

3. Визначити, які чинники найбільше впливають на сприйняття щастя у студентів через такі ознаки: «розуміння щастя», «асоціації із щастям», «ідеалогізація щастя».
4. Виявити різницю сприйняття щастя у різних категоріях студентів.

Теоретична інтерпретація понять

Чинники – це рушійна сила будь-якого процесу або явища, що визначає їх характер та результат.

Студент – це індивід, який навчається у вищому навчальному закладі.

Соціально-демографічні характеристики – розподіл певної групи індивідів за заданими показниками: вік, стать, освіта, рівень освіти.

Соціальне оточення - найближче оточення, ґрунтоване на найближчих міжособистісних контактах і далеке оточення, засноване на опосередкованих контактах. А також це люди, що присутні при вирішенні споживчих потреб.

Щастя - стан людини, який відповідає найбільшій внутрішній задоволеності умовами свого буття, повноті і свідомості життя, здійсненню свого людського покликання, самореалізації.

Емпірична інтерпретація понять

Чинники:

1) за характером впливу:

- зовнішні (вплив оточення як ідеалів щастя);
- внутрішні (моральні, психологічні).

2) за критерієм об'єктивності/суб'єктивності:

1. об'єктивні:

- власна особистість
- батьки
- друзі

- публічна особа

2. суб'єктивні:

- особисті

Студенти:

➤ курс навчання

- перший
- другий
- третій
- четвертий
- перший магістратури
- другий магістратури

Соціально-демографічні характеристики:

➤ за статтю

- жіноча;
- чоловіча.

Оточення:

- батьки
- друзі
- суспільство

Гіпотези:

1. В розумінні щастя переважає категорія впевненості у завтрашньому дні та матеріальний достаток.

2. Соціально-демографічні характеристики: студенти взірцями щастя вважають батьків.

3. Соціально-особисті характеристики: студенти до почуття щастя відносять власні досягнення.

4. Престижність освіти впливає на відчуття себе щасливими тільки на студентів перших курсів бакалавру.

5. Рівень щастя у студентів коливається від 4 до 5.

Методична частина.

Методи збору первинної соціологічної інформації: анкетування, тому що цей спосіб більш детально може з'ясувати думку студентської молоді з даного питання і виявити суть дослідження. Анкета складається з 11 питань. На кожне з питань передбачено один варіант відповіді.

Вид анкетування: онлайн опитування

Вибірка респондентів:

Обсяг вибірки: 151 респондент (67 юнаків та 84 дівчат) різних курсів навчання.

Тип вибірки: цілеспрямована.

Опрацювання інформації: ручна обробка даних та використання програми SPSS і опрацювання інформації провести відповідно до графіку, передбаченого робочим планом соціологічного дослідження.

Додаток 2.

Анкета дослідження.

Шановний респонденте!

Пропоную Вам взяти участь в соціологічному опитуванні, яке стосується вивчення поняття «щастя» у розуміння студентської молоді. Анкета є анонімною, всі результати дослідження будуть представлені лише в узагальненому вигляді.

Будь-ласка, уважно прочитайте кожне запитання анкети і оберіть той варіант, який найбільше співпадає з Вашою точкою зору.

1. Вкажіть, на якому курсі ви навчаєтесь *

- 1) 1 курс бакалавр
- 2) 2 курс бакалавр
- 3) 3 курс бакалавр
- 4) 4 курс бакалавр
- 5) 1 курс магістратура
- 5) 2 курс магістратура

2. Вкажіть вашу стать *

- 1) Жіноча
- 2) Чоловіча

3. Як Ви розумієте щастя? *

- 1) Матеріальний достаток
- 2) Успішне навчання
- 3) Брати від життя все
- 4) Відсутність проблем
- 5) Впевненість у завтрашньому дні
- 6) Щастя є відносною категорією

4. Яка перша асоціація із щастям? *

- 1) Здоров'я
- 2) Робота по душі
- 3) Взаємне кохання

- 4) Матеріальний добробут
- 5) Престижність освіти

5. На даний момент Ви щасливі? *

- 1) Так
- 2) Ні

5. Оцініть свій рівень щастя на даний момент *

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

7. Що викликає у вас почуття щастя? *

- 1) Зустріч з друзями
- 2) Здійснення мрії
- 3) Поїздка до батьків
- 4) Закоханість
- 5) Власні досягнення

8. Хто для вас є ідеалом щасливої людини? *

- 1) Я сам/сама
- 2) Друг або подруга
- 3) Батьки
- 4) Публічна особа
- 5) Я не маю ідеалів

9. Чому ви вважаєте цю людину щасливою? *

- 1) Сімейне благополуччя
- 2) Матеріальний достаток
- 3) Робота по душі
- 4) Багато подорожей
- 5) Не маю ідеалів

10. Що може зіпсувати почуття щастя? *

- 1) Конфлікт
- 2) Погіршення здоров'я
- 3) Проблеми у навчанні
- 4) Втрати грошей
- 5) Погана новина

11. Ви швидко можете стати щасливим/щасливою від маленьких дрібниць? *

- 1) Так
- 2) Ні

Додаток 3

Комбінаційна таблиця Як Ви розумієте щастя? * Вкажіть вашу стать

		Вкажіть вашу стать		Всього
		1) Жіноча	2) Чоловіча	
Як Ви розумієте щастя?	1) Матеріальний достаток	12	7	19
	2) Успішне навчання	23	17	40
	3) Брати від життя все	14	13	27
	4) Відсутність проблем	15	17	32
	5) Впевненість у завтрашньому дні	13	10	23
	6) Щастя є відносною категорією	7	3	10
Всього		84	67	151

Комбінаційна таблиця. Хто для вас є ідеалом щасливої людини? * Вкажіть вашу стать

		Вкажіть вашу стать		Всього
		1) Жіноча	2) Чоловіча	
Хто для вас є ідеалом щасливої людини?	1) Я сам/сама	12	10	22
	2) Друг або подруга	25	20	45
	3) Батьки	18	18	36
	4) Публічна особа	16	12	28
	5) Я не маю іделів	13	7	20
Всього		84	67	151

Комбінаційна таблиця. Чому ви вважаєте цю людину щасливою? * Вкажіть вашу стать

Количество

		Вкажіть вашу стать		Всього
		1) Жіноча	2) Чоловіча	
Чому ви вважаєте цю людину щасливою?	1) Сімейне благополуччя	26	14	40
	2) Матеріальний достаток	10	20	30
	3) Робота по душі	10	11	21
	4) Багато подорожей	21	11	32
	5) Не маю ідеалів	17	11	28
Всього		84	67	151

Комбінаційна таблиця. Що викликає у вас почуття щастя? * Вкажіть вашу стать

		Вкажіть вашу стать		Всього
		1) Жіноча	2) Чоловіча	
Що викликає у вас почуття щастя?	1) Зустріч з друзями	17	11	28
	2) Здійснення мрії	23	22	45
	3) Поїздка до батьків	16	9	25
	4) Закоханість	13	5	18
	5) Власні досягнення	15	20	35
Всього		84	67	151

Комбінаційна таблиця. Що може зіпсувати почуття щастя? * Вкажіть вашу стать

		Вкажіть вашу стать		Всього
		1) Жіноча	2) Чоловіча	
Що може зіпсувати почуття щастя?	1) Конфлікт	12	12	24
	2) Погіршення здоров'я	29	24	53
	3) Проблеми у навчанні	21	12	33
	4) Втрата грошей	8	14	22
	5) Погана новина	14	5	19
Всього		84	67	151

Комбінаційна таблиця. Ви швидко можете стати щасливим/щасливою від маленьких дрібниць? * Вкажіть вашу стать

		Вкажіть вашу стать		Всього
		1) Жіноча	2) Чоловіча	
Ви швидко можете стати щасливим/щасливою від маленьких дрібниць?	1) Так	56	31	87
	2) Ні	28	36	64
Всього		84	67	151